

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԱՇԽԱՐՀԻ

ԿՈՌԻՆԿ

ՕՐԱԳԻՐ ՈՒՍՈՒՄՆԱԿԱՆ ԵՒ ԳՐԱԿԱՆԱԿԱՆ

№ 7

ՄԱՅԻՍ

1865 :

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ .

1. Ռուսաստանի ժառանգի մահ և Հայերի կաթողիկոսի ճառի քաղված, եր. 178 * *
2. Ռուսաստանի ժառանգի նշանակումն և կայսրի խօսքեր, եր. 180 * *
3. Հայկական մատենագրութիւն և պ. Նազարեանցի կարծիքը յալեանի վշտի մասին, եր. 181 . . ՄԱՏԵՆԱՍԷՐ:
4. Ռուսական մատենագրութիւն, եր. 197 . . ՄԱՏԵՆԱՍԷՐ:
5. Օտարերկրեա մատենագրութիւն, եր. 199 . ՄԱՏԵՆԱՍԷՐ:
6. Մանրալուրեր, եր. 300 :
7. (Նամակ) Հայկական ազգի մէկ պահասութիւն, եր. 305 Ե. ՄԵԾԱՏՈՒՆԵԱՆ:
8. Մանուցմունք խմբագրութեան կողմից, եր. 306 . . .
9. Մեր ներքին գործեր, եր. 310 ԹԻՖԼԻՍՅԻ ՀԱՅ:
10. Խմբագրութեան պատասխաններ, եր. 314

ԹԻՖԼԻՍ:

Ար օրագրի տարեկան բովանդակութեան առաջին մասը պիտի լինի ուսումնական, որի մէջ տպվելու են ուսումնականների աշխատութիւններ, Հին և նոր Հայաստանի պատմութեան, աշխարհագրութեան, լեզուի և գրականութեան վերա :

Օրագրիս երկրորդ մասը կ'կաւմեն յօդվածներ ընդհանուր գրականութենից, պատմագրական և աշխարհագրական յօդվածներ ; պատմներ (повѣсти) ; գրամատիկական գործեր ; բանաստեղծութիւն : Մտածութիւններ կրթութեան և դատաւարականութեան վերա, վաճառականութեան, երբեմն երկրագործութեան և քաղաքական տնտեսութեան վերա :

Ժամանակակից Տարեգրութիւնը բովանդակելու է իւր մէջ ճանապարհորդութիւններ, նամակագրութիւններ ; կրթականներ Հայութեան վերաբերված գրվածների վերա, քննութիւններ հայկական նոր լեզուի վերա : Հայկական ուսումնարանների տեսութիւն : Քաղվածներ օրագիրներից : Մանրալուրեր :

Այս բովանդակութեան ամեն յօդվածներ կարող են տեղ գտնել մեր օրագրի մէջ : Հայկական ուսումնականները և ուսանողները հրաւիրվում են աշխատակից լինել հրատարակութեան : Ամեն յօդվածը, որ յարմար կ'դատվի տպելու, վարձատրվելու է տպվելուց յետոյ թարգմանութեան թերթը 5 մանէթով, բնագրական գործի թերթը 10 մանէթով : Եթէ հեղինակը ցանկանում է, նորա աշխատութիւնը կարող է վարձատրվել աշխատութեան տռանձին տպագրութեամբ, թարգմանութիւնը 100 օրինակով, իսկ բնագրական գործը 200 օրինակով խմբագրութեան հաշուով : Յօդված ուղարկողը պիտի յայտնէ միշտ խմբագրողին, թէ ինչ կերպով կամենում է վարձատրվել :

Երեք նամակ ուղարկողին տարու մէջ ամեն հայաբնակ քաղաքից տեղացի Հայերի և ընդհանրապէս քաղաքի բնակիչների կրթութեան և լուսաւորութեան, ուսումնարանների, վաճառականութեան, պարապմունքի, խօսված բարբառի, սովորութիւնների, ժողովուրդի բնաւորութեան, եկեղեցականների պարապմունքի և կենսքի ամեն կողմերի մասին, խմբագրութիւնը պարտաւորվում է ուղարկել օրագիրս ձրի :

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԱԶԽԱՐՀԻ

ԿՈՌԻՆԿ:

ՕՐԱԳԻՐ ՈՒՍՈՒՄՆԱԿԱՆ ԵՒ ԳՐԱԿԱՆԱԿԱՆ:

№ 7

Մ Ա Ի Ս

1865:

Vereis amor da patria, não movido
de premio vil, mas alto e quasi eterno.
Դու կ'աեսնես հայրենիքի սէրը ոչ թէ շարժված
անարդ շահաւիրութեանց, բայց բարձր և իբր յա-
ւատնական: (Կամօէնս «Os Lusíada» երգ 1-եր. 10):

ԹԻՖԼԻՍ:

ՈՒՌՍՍԱՏԱՆԻ ԺԱՌԱՆԳԻ ՄԱՀ:

Ապրիլի 12 օրը մութ և սեռաւ օր էր բոլոր Ռուսաստանի
համար: Այդ օրը իտալիայի Նիս քաղաքում վախճանվեցաւ
Կայսերական ժառանգը Նիկոլայի Ալեքսանդրովիչը բոլոր Ռուսաս-
տանի անստորադրելի ցաւի և տրտմութեան համար: Նորա մար-
մինը բերվեցաւ Ս. Պետերբուրգ:

Նորին Վեհափառութիւն բոլոր Հայերի Շայրագոյն Պատ-
րիարք և Կաթողիկոս ՏԷՐ ՄԱՏԹԵՈՍԸ այս տխուր պատահարի
պատճառով բարեհաճել է ասել մի ճառ, որի քաղվածք պա-
տիւ ունինք հրատարակելու ահա այստեղ:

«Օ՛ն անդր՝ ի բաց տարցի ուրախութիւն ի մեզ անբաժ-
ի տրտմութեանց. զի սուգ է համակ և տրտմութիւն հասարա-
կաց, բռնալի բան և տխուր համբաւ հնչի ահա յունկս, քան-
զի նոյն է՝ արեգական խոնարհիլ ի մուտս սովորաբար՝ ճառա-
գայթիցն ամբողջամբ համատարած գերկրաւ մութ ածել զիշե-
րային, և մարդոյ ի հող մահու իջանիլ՝ ուրախութեանն զիշե-
տրտմութեան փոխարինել՝ զհաճոյ ոչ. քանզի ոչ փոքր ինչ լսե-
լեաց կոթանաց ձայն հարկանի, հասարակաց էր ուրախութիւն
և հասարակաց իսկ տրտմութիւնն. ժառանգն՝ ճառագայթն վա-

ռաց մեծի կայսերութեան Ռուսաց, որ թագ առնուլ ի գլուխ արքայական՝ և ի դահ բազմիլ վեհ ճոխութեմբ յոս էր ի միջի, այսօր վախճան ընկալեալ կենաց յերկինս ամիտի, և որպէս լուսատու արուսեակ ընդ սեւթոյր ամպօք ծածկի։»

«Հանդէս հարսանեացն ի սուգ փոխեցաւ, պճնազարդ հարսնարան նորա ի գուրգերութեան, և ծիրանին կայսերական ի սլատան թաղման, խամրեցաւ բոցատերև վարդն զուարթուն կենաց նորա, զի մանգաղ օրհասին հնձեաց պնա տարածսմ՝ և յափրշակեաց ի զրկաց ծնողայն։»

«Արքայածինն մխիթարէ զմեզ Սողոմոն ասելով. «Համբաւ բարի պարարտէ զոսկերս» թող արդ սա լեցի մեզ յաւերժական յիշատակ մխիթարութեան, զի ժառանգ Կայսեր մեծին Ռուսիոյ վայելչացեալ սքանչելի և բարի անուամբ և պանծալի առանձնաշնորհութեամբ, ջերմ աստուածպաշտութեամբ ամենառատ ողորմածութեամբ աստուածայնոցն Պօղոսի տուեալ բանիյն կատարումն, եթէ «աստուածպաշտութեամբ և արդարութեամբ կեցցուք յաշխարհի և անկալցուք երանելի յուսոյն և յայտնութեան փառաց մեծին Աստուծոյ և փրկչին մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի։ Ննջեցեալն ի Տէր մխիթարիչ էր աղքատաց և տնանկաց որպէս հաւաստի արար մեզ Ն. Կ. Բ. Կ. Ն. երկրորդ այցելութեամբն ի Պօլս, և երանի կարդայի ժողովրդեանն, որունէին վայելել զառատածիր շնորհս ընդ քաղցր խնամք Նորին։ Յուսով մեծաւ և սիրով հայէր Ռուսաստան ի ժառանգն հարազատ և արժանի Կայսեր մերոյ—աղատչի. և ահա աւաղ մեզ, մատաղահաս և ծաղկափթիթ ժառանգն մեծի Գահին ի գերեզման իջանի, ի սուգ թախծութեան թողեալ զժողովուրդս հայրենեաց։»

«Սի՛ ևս ուրեմն սուգն տրամու թեան տիրեսցէ ի վերայ մեր և արտասուքն յաչաց անյարմար յուսով ի տէր ննջեցելոյն ի բաց ընկեսցի, և արծարծեսցի ի միտս մեր բան Տեառն հրեշտակին ազդեցութեամբ աստուածաբան աւետարանչին Յովհաննու որ վասն յուսով ննջեցելոյն ի Տէր, որում հրամայէր ասելով, զընեմ երանի մեռելոց ողբ ի Տէր ննջեցեն»

«Բայց միք աղաչեսցուք զերեսս մարդասիրին Աստուծոյ զի առաքեսցէ զՀոգին մխիթարութեան ի սփոփել և մխիթարել ըզ-

վշտացեալ սիրտս բարեպաշտ Կայսեր մեծին Ալէքսանդրի և Կայսերու հոյն և ամենից կայսերական պալատականաց, և յաւերժացող յանսպառ ուրախութիւն երկնաւոր խաղաղութեան ի պարծանս և ի փառս Օգոստոսիառ տան նորա և ամենայն հաւատարիմ հպատակաց : »

20 Ապրիլ, 1865 ամի : Ս. Էջմիածին :

Նորին Կայսերական Մեծութեան, Ռուսաստանի Կայսրի բարձրագոյն հրովարտակով Կայսերութեան Ժառանգ. նշանակվեցաւ Կայսրի երկրորդ Որդին Ն. Կ. Բ. Ալէքսանդր Ալէքսանդրովիչը, որ 20 տարեկան է այժմ :

Ժառանգի թաղման ներկա լինելու և ՆՆ. ԿԿ. ՄՄ. խորին ցաւի զգացմունք յայտնելու, զանազան նահանգներից Պետերբուրգ եկած պատգամաւորներ պատիւ ունեցան մախի 19-ին ներկայանալու Կայսրին և Կայսերուհուն : Նորին Մեծութիւն, Կայսր բարեհաճել է տալ հետեւեալ խօսքեր, որոնք խորին տպաւորութիւն գործեցին բոլոր ներկա գտնւողներին վերա :

«Ես ցանկանումէի տեսնել ձեզ, պարոններ, ձեզ անձամբ յայտնելու իմ և Կայսերուհու կողմից, Մեր սրտակից շնորհակալութիւն բոլոր Ռուսաստանի մտնակցութեան համար Մեր բնտանական ցաւի մէջ : Համաձայնութիւն, որով բոլոր դասերը յայտնեցին Մեզ իւրեանց ցաւակցութիւն, Մեզ շատ շարժեց և միակ մխիթարութիւն էր այս ցաւալի ժամանակում : Համաձայնութեանդ մէջ է մեր զօրութիւնը, և մինչև դա կ'լինի, մենք չ'ունինք վախնալու ոչ աւտաքին, ոչ ներքին թրշնամիներին : Մեր հանգուցած Որդուն վիճակիցաւ իւր ճանապարհորդութեան ժամանակ Ռուսաստանում 1863 թւին, վկա լինել նոյնպիսի համաձայնութեան, որ յայտնվեցաւ այն ժամանակ, երբ մեր թշնամիներ կամենումէին ձեռնամերձ լինել մեր տէրութեան ամբողջութեան և միութեան : Թող պահպանվի այդ համաձայնութիւնը յաւիտեան ! Խնդրումիմ ձեզ, պարոններ, փոխանցել իմ այժմեան Ժառանգի վերա (Կայսր այդ ժամին ցոյց տվեց Ն. Կ. Բ. Ժառանգի վերա) այն զգացմունքը, որ ունէիք դուք դէպ ի Սորա հանգուցած եղբայրը : Իսկ Սորա զգացմունքի

մասին զէպի ձեզ, ես երաշխաւոր եմ: Սա սիրումէ ձեզ նոյն ջերմութեամբ, ինչպէս սիրումեմ ձեզ ես և ինչպէս սիրումէր ձեզ հանգուցածը: Աղօթեցէք Աստուծուն, որ Նս պահպանէ Սորան մեզ Ռուսաստանի ապագա բարօրութեան և փառքի համար: Դարձեալ շնորհակալութիւն եմ անում ձեզ պարոններ, սրտով:

ՄԱՏԵՆԱԳՐՈՒԹԻՒՆ (Bibliographie).

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՄԱՏԵՆԱԳՐՈՒԹԻՒՆ:

Մեր օրագրի Խմբագրութիւնը ստացաւ Մոսկվայի վերջին ժամանակում պ. Շահազիզեանի կողմից նվեր նորա հեղինակութիւն, որ ունի այս վերնագիր «Վեռնի վիշտը ժամանակակից վէպք չորս գլուխ բաժանած և զանազան բանաստեղծութիւններ, Մոսկուա 1865»: Պ. Շահազիզեանը նկարագրումէ ազատ գրչով Հայերի թշվառութիւններ, ազգի խորին վէճեր, նորա մի անյոյս դրութիւնը: Մենք հրապարակով խոստովանումենք, որ մեր բոլոր սրտով ձայնակից ենք հեղինակի շատ բողոքներին և այդ բողոքներ և դանդաւաններ մեծ մասով և մեր սրտի խոստովանութիւն են: Բայց պ. Շահազիզեանը անպայման, անողոր կերպով մտրակահարումէ ամբողջ հայկական ազգը. այստեղ հարկաւոր էր մի փոքրի հարկէ աւելի խմաստութեամբ վարվել և աւելի խոհեմութիւն ցոյց տալ. քան թէ արել է մեր հեղինակը: Մենք կասնք մեր կարծիք այս գործի մասին: Գրքի արտաքին կողմը, կարելի է ասել, բաւական լաւ է. թուղթը սպիտակ և տպագրութիւնը մաքուր և պարզ: Գինը նշանակվածէ շատ մեծ, 1մ. 35կ. առանց ճանապարհի ծախսի: Պ. Շահազիզեանի աշխատութեան ճաշակը և ուղղութիւնը հասկանալու համար, առաջարկումենք ընթերցողներին կարդալ սորա գործերից մին «Սգգային վեճակ» անունով, որ տպված է գրքի վերջին 244—248 երեսներում:

Այստեղ առաջ ենք բերում Հիւսիսամիայի 1864 թւի 12N^oի մէջ տպված օրագրի հրատարակողի, մեծապատիւ Ս. Նազարեանցի կարծիքը յիշված աշխատութեան մասին:

«Այս օրերումս Մոսկուայում տպագրութեամբ լոյս աշխարհ տեսաւ մի հաւաքածոյ բանաստեղծական գրութեաների, մակագրութեամբ «Վեռնի վիշտը ժամանակակից վէպք, չորս գլուխ բաժանած և զանազան բանաստեղծութիւններ», գործ Սմբատ Շա-

հաղիգեանի : Հիւսիսափայլն պատուելի ընթերցողքը արդէն փոքր ի շատէ ծանօթ են պարոն Յահաղիգեանի բանաստեղծական մուգային, այդ օրագրի մէջ զանազան ժամանակներում հրատարակած հատուածներէց : Այժմ հանդիսանումէ մեր առաջը մի ամբողջ շարք բանաստեղծական գրուածների որ, եթէ դուրս հանենք դոցա միջից զանազան փոքրիկ տաղաչափութիւնք Սիրոյ Մանկութեան, Բնութեան գեղեցիկ տեսարանների և այլ փոքրիկ նիւթերի վերայ, բոլորը նուիրած են հայրենասիրական զգացմունքի, խորհրդածութիւնների և նկատողութիւնների : Այնիւ հոգին հայաստանի եւրոպական կրթութեան լուսով պայծառացած, հասկանալով և զգալով իւր մէջ մարդկային կեանքի ականաւոր բարիքը, բարոյական և մտաւոր կրթութիւն, լոյս և ճշմարտութիւն, իրաւունք և ազատութիւն—այնիւ հոգին Հայաստանի կերպարանք առած և թանձրացած իբրեւ մի անձնաւորութիւն, մի ստոյգ հայկալն պատանի Ղևոն անուն, ուղեւորումէ Մոսկուայից դէպ ի իւր հայրենի աշխարհը Հայաստան : Ճանապարհորդելով հիւսիսային սահմանից դէպ ի նովկաս, հոգիացած մի ազնիւ և բորբոք հայրենասիրութեամբ, նա լսումէ և տեսնումէ այս սեղ ու այնտեղ իրողութիւններ, գտանումէ մի աղբային՝ վիճակ, մի կարգ ուսման և դաստիարակութեան, որ զայրացնումէն նորա հոգին, դրդումէն նորա սրտի հիւքը, և խլումէն նորա բերանից երբեմն շանթարձակ խօսքեր մի արդար բարկութեան. իսկ երբեմն ցաւալից սրտի քնքուշ կարեկցութեան մեղմ ձայներ : Նա գտանումէ Հայաստանի հողի վերայ, իւր քաղցր սիրով սիրած հայրենիքում, աւերակներ աւերակների վերայ, տխուր յիշատակարանք անցած օրերի մեծութեան, հոյակապ տեսարաններ բնութեան, գեղեցիկ ծաղիլաւետ դաշտեր ու ձորեր, կարկաչատահ ականակիտ սղելւորներ ու վտակներ, բայց մարդկութիւնը ամենևին ցամաքած ու զօսացած, աղքատութեան, սգիտութեան և հոգեղէն ու մարմնաւոր թշուառութեան մէջ խորասոյղ եղած : Ի վուր է Ղևոնը այդ բոլոր թշուառութիւնների պատճառքը ընծայում Հայոց Կղերին, որպէս թէ Դրբա էին միայնակ թշուառացուցիւքը ազգի իսկ ազգը ամենևին անպարտ էր. նա մոռանումէ որ մի տղէտ և վայրենացած ժողովրդի կղերքը կարող չեն այլապէս լինել, քան թէ դոյն իսկ ժողովուրդը, ուստի առանց որ և իցէ կըր-

Թուօթեան և դատարարական ընտրվումն հոգևոր պաշտօնեայքը: Ամենեկն ուղիղ և ճշմարիտ ձայն է տալիս Վեհեր, ուժգին բարձրացնելով իւր բարբառը, թէ միակ ճանապարհը փրկութեան է ուսումն, դպրոց, բանագէտ վարժապետք, խելացի կրօնուսոյցք, ոչ հնամուլ ուսուցիչք Հայոց ճարտասանութեան, այլ նոր ժամանակի հոգուն և պիտոյքին քաջ ուշադիր մարդիկ որով միայն կարելի էր դարման տանել ազգային ցաւերին և մեր ընդհանուր հայկական թշուառութեանը, բուն արմատից սկսնելով ցաւագարուած ազգի բժշկագործութիւնը: Մեք առ ի սրտէ ձայնակից ենք Վեհերին և բանաստեղծի գեղեցիկ ու առողջամիտ դաղափարներին: Բայց թէ կայ մեր ազգի մէջ մի հասարակութիւն, ազգային հոգաբարձուք, որ կամէին ուշադիր լինել այդպիսի ձայների և միաբան խորհրդով ու գործով իւրեանց ուսերը դնել այն մեծ բարոյական բեռի տակ, որ էր ճարտարութեամբ ստեղծանել և արիական կամքով գործ դնել այդ փրկաւէտ հնարները—այդ մասին ոչինչ լռում չենք Վեհերի բերանից: Եւ ասիական մարդը բնութեան առատ բարերարութեամբք ոչ թէ բաղդաւորուած, այլ միայն պատժուած ու պատուհասուած, մի չլեօրս ցոյց չէ տուել ոչինչ ընկերական վերանորոգութեան հոգի. նորա կեանքը եղել է միշտ մի կրասորական կեանք. վայելել միայն Պանդորայի ամենեկին պատրաստ առատութեան շնորհը, այլ մի շնորհ, որ մարդիկը և ազգերը ինքեանք պիտի պատրաստէին իւրեանց ինքնաշխատ, արարիչ և ճարտարապետական գործութեամբ, իբրեւ ճշմարիտ որդիք Պրոմէթէոսի—այդ օտար է Ասիային: Ասիական աշխարհում դարերը դալիս են ու դնումն, մարդիկ երևումն և չքանումն միմեանց քամակից, բայց կեանքը միշտ և հանապազմուտ մի և նոյն, մարդկութիւնը մի և նոյն, անշարժ և անփոփոխ իւր կացութեան մէջ: Այդ տեղ թագաւորուած է անշարժութեան և մշտնջենաւոր տղայութեան օրէնքը:»

Բանաստեղծը վառուած, ամենեկին հոգիացած իւր գեղեցիկ հոյակապ ազգասիրական դաղափարներով և զգալով իւր ազգի ամենալաւ օգուտը, ամենայն մասամբ լցուցել է իւր պարտականութիւնը, շատ տեղ հրեղէն լեզուով դուրս թափելով կուրծքից իւր ջերմաշերտ՝ զգացմունքի յորձանքը, իւր սրտի սուրբ և սրբազան ուխտերին և փափաղներին ճարտար բացայայտու-

թիւնք տալով: Դոցա գործադրութիւնը, ինչպէս միշտ, նոյնպէս
 և այսօր, մնում է հայկական մարդերի կեանքի դործ և վաստակ:
 Աստուած տայ, որ այդ սուրբ հոգեզմայլութեամբ յափշտակուած
 բանաստեղծի բարբառը չլինէր դարձեալ ձայն բարբառոյ յանա-
 պատի, ինչպէս հազարաւոր այդպիսի ձայներ մինչև օրս անլսելի
 ցնդուած են հայկական կեանքի սրտում և անմխիթար անա-
 պատի մէջ:»

«Բանաստեղծի իդէաների և զգացմունքի արտայայտութիւնը
 այնպիսի հայկական անօթի և ձևերի մէջ, որպէս են մեր առջև,
 կարող ենք միայն գովել և շնորհակալ լինել նորան իւր գեղեցիկ
 նոր հայախօսութեան հաւար: Միայն տեղ տեղ հաւան չենք
 նորա այս և այն ուստական խօսքի ոճին, թէպէտ շատ հեշտ
 կարողենք մեզ բացայայտել աղբիւրը այդ ցաւի, որ շատ ընդհա-
 նուր է մեր Հայելիի մէջ, որ իւրեանց կրթութիւնը ստանալով
 Ռուսաց դպրոցներում ուստական խօսքով, ուրեմն և բուն հա-
 յերէն մտածել կարող չեն: Նոյն իսկ օտար կեանքը, որոյ մէջ
 ծնանումէ, անանումէ և դաստիարակվումէ Հայը ունի այդ բանի
 վերայ մեծ ազդեցութիւն, և այլապէս անկարելի էր. մարդս ա-
 մենայն տեղ հետեանք է իւր շրջապատող ազդեցութիւնների,
 և Հայը մի կաթիլ ջուր է օտարութեան ովկիանոսի մէջ:—
 Թող այս, բանաստեղծ հեղինակի իդէաների, մինից դէպի միւսը
 փոխանցութեան մէջ զբանու մենք տեղ տեղ ուտիւնք, այնպէս որ
 վերջին աղբերը առաջինների հետ դժուար էր միմեանց հետ բը-
 նակապէս կապակցել: Լինում են և յաճախ կրկնութիւնք մի և
 նոյն բառի, տաղաչափական ոտքի սխառնումով, որից կարող էր
 փախչել հեղինակը, գործ դնելով աւելի ճարտարութիւն: Մեր
 ծանօթութիւնքը ամենևին ընդհանուր լինելով, աւելորդ ենք
 համարում հաստատել մեր ասածքը օրինակներով: Ամենայն հա-
 ճութեամբ ծայրէ ծայր կարդալով պարոն Շահաղիկեանի պա-
 տուական դործը, կամինք միայն փոքր ի շատէ հրատարակել այն
 քաղցր տալաւորութիւնքը, որ դա արեւ է մեր վերայ—այդ գործը
 որ ոչ մի առողջամիտ հայրենասէր ընթերցող ձեռքից ցած դնե-
 լու չէր, առանց սիրտը շարժուելու նոյնպիսի տաք հայրենասիրական
 զգացմամբ, որ սկզբից մինչև վերջը փշու մեն պ. Շահաղիկեանի
 բանաստեղծական զրուածի մէջ: Արտաքին սլարադայքը տալա-

զրու թեան ամեննին գեղեցիկ են. Թիպը պատուական, թուղթը գերազանց, բայց բաւական բազմաթիւ սխալներ ներս են մտել տպագրութեան մէջ, որոց վերայ ցաւումենք, ըստ որում ցանկալի կը լինէր մեզ մի այդպիսի գործ տպած անսանել աւելի զգուշաւոր հոգաբարձութեամբ :»

Ս . Նախարեանց :

Վերջին օրերում մեր ձեռք ընկաւ մի հայկական գիրք այս վերնագրով. «Սրբազան պատմութիւն Հին Կոստարանի հայտաբացող և աղջկանց համար» Աշխատասիրեց Պ. Ս. . . եանց : Մի երկու երես կարդալուց յետոյ, մենք ճանաչեցինք գործը, որ պատկանումէ ռուս հեղինակուհուն տ. Աննա Զոնտաղին : Վերնագրին ուշադիր լինելով մեր հարցասիրութիւնը շարժվեցաւ և մենք, համեմատելով նոյն հեղինակութիւնը ռուսերէն բնագրի հետ, ստուգեցինք, որ դա թարգմանութիւն էր բաւ առ բաւ : Զարմանալի իրողութիւն! Պ. Ս. . . եանցը այս գործը թարգմանելէ օտար լեզուից բառաբառ և չէ կամեցել ասել ոչ մի խօսք, թէ այդ գործը թարգմանութիւն է, բայց ընդ հակառակ նա գրումէ «աշխատասիրեց» Մի ակամա ցուրտ զգումէ մարդս այսպիսի իրողութենից յետոյ : Հայկական լեզուի մէջ «աշխատասիրել» բայն երբեք չէ նշանակում թարգմանել, բայց նշանակումէ «սերով աշխատել, շարադրել» : Ինչի ուրեմն Պ. Ս. . . եանցը կամեցելէ վարագործել իւր գործը? Ինչի նա պարզապէս չէ կամեցել ասել, թէ այս գործը բառաբառ թարգմանելէ նա ռուսական լեզուից? Լոյսից չպիտի վախենայ արդարաւիտը : Անվայելէր, բողբոլին անարժան պատաւոր մշակներին օգուտ քաղել հայկական կեանքի պղտորութենից : Հարկաւոր էր թոյլ տալ դեռ ևս առ ժամանակ ինչ, որ այդ պղտոր ջրի մէջ, ուր խաղէկան ձուկների տեղ ներկայանումեն երբեմն միաօլտ մանուկներ, առատ ձուկ որսան, և արդէն իսկ որսումեն, մոռ թ և անարգ մարդիկ Թարգմանութեան լեզուի յատկութեան մասին ոչինչ չենք ասում այս անգամ, որովհետեւ բաւական անկանոն և այլանդակ լեզու է և հարկաւոր էր ցոյց տալ բոլոր այլանդակութիւններ; բայց այժմ մենք չ'ունինք ոչ ժամանակ և ոչ տեղ օրագրիս մէջ :

Մեր օրագրի Խմբագրութիւնը ստացաւ նոյնպէս վերջին ժամանակում պ. Տէր Մեքելեանի և ընկ. զբաղմունքի կողմից

նախ և նորումն Մոսկվայի մէջ տպւած նոյն գրականաւանոցի ծախսով
Գրամառ — Գաթիպայի բանաստեղծութիւնքը : Տպագրութեան
արտաքին կապը շատ լաւ է, կարելի է ասել ճո՛ւս : Թուղթը շատ
լաւ և տպը նոյնպէս : Գինը նշանակւածէ բաւական արժանի
նայելով տպագրութեան ճո՛ւսով : Այս ցոյց է տալիս պ.
Միքէլանժի և ընկ. գրականաւանոցի բարեխղճութիւնը : Այդ-
պէս, պարոններ, այդպէս, հարկաւոր է վերջապէս և Թիֆլիսում
այդպիսի գործակատարութիւն :

Մորա, ինչպէս և Ղևոնի վշտի բովանդակութեան մասին այժմ
այսքան միայն կասկեք, որ գրողների մէջ հնչում է մի գրաւող
ազատամիտ ձայն, մի ձայն, որ ցանկանում է և արուում է փրկու-
թիւն : Հայկական սրէասի (տպագրութեան) մէջ բացառութիւն
են կազմում ի հարկէ այսպիսի ազատաշունչ գործեր

Մեր ընթերցողներին հարկաւոր ենք համարում յայտնել, որ այս
գրքի մէջ գտնվում են այնպիսի գործեր, որոնք մինչև այժմ
չէին կարողացել տպւել և այսօր առաջին անգամ են առաջ գա-
լիս տպագրութեամբ Մոսկվայի մէջ Գրքի մէջ գտնու-
մէնք մի բանաստեղծութիւն, որի ում լինելը չ' իմացված եղել
լինել այսօր ճշդութեամբ : Տարածված լռելիի զօրութեամբ
օթէ իմ աչի որ հերքս սենային բանաստեղծութիւնը համարե-
մէր ամենի կողմից հանգուցած Թաղիթեանի աշխատութիւն
և Թաղիթեանի անունը անբաժան էր այդ բանաստեղծութեանից :
Այս կարծիքը բողոքովն տարածվել էր մանաւանդ Մոսկվայի մէջ :
այսպէս կարծում ենք և մենք : Բայց ահա այսօր մենք տեսնու-
մենք, որ այդ բանաստեղծութիւնը աշխատութիւն է եղել Գրա-
մառ — Գաթիպայի, որովհետև դորա միւս բանաստեղծութիւնների
մէջ տպւել է և դա :

Հարկաւոր ենք համարում դարձնել ընթերցողներին ու շա-
ղրութիւնը մի փոքրիկ գրքի վերա, որ մնացել է մինչև այսօր գրե-
թէ անուշադիր հայիական ընթերցողները կողմից : Մեր խօսքն
«Կոմսուհի Արսուլլա» խնկանելու գերմանացի Ռիլի բարոյական պա-
տումի մասին է, որ թարգմանված տպւած է Մոսկվայի մէջ հան-
գուցած Գրիգոր Մկրտչեանի ձեռով : Աշխատութիւնը խոնար-
հաբար նվիրված է տիկնոջ Նունէ Մկրտչեանին : Գրքի շա-

կատում դրված է «բարոյական վէպ» և ընթերցողը նոյն ժամ համոզվում է, որ արդարև պատմված գործը բոլորովին բարոյականութեան բարձր օրինակ է: Մենք առաջարկում ենք այս գրքիչիլ մանաւանդ հայկական մանկավարժներին որպէս օրինաւիլ ընթերցանութիւն մանուկների համար:

«Ի հաւատի հաստատութիւն» «in Glauben fest» այս երկու խօսքերով բացայայտվում է պատումի բոլոր միաբը և սոցաւեով վերջանում է զիրբը: Գլինը նշանակված էր բաւական մեծ (50 կսպէկ):

ՌՈՒՍԱԿԱՆ ՄԱՏԵՆԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Մենք յանկանում ենք երբեմնապէս հաղորդել վերջին ժամանակում հրատարակված գրքերի անուններ գոնէ, և կարծում ենք, որ նոքա անօգուտ չեն ընի այն ընթերցողներին, որոնք միջոց չունին ստանալու մատենագրական լուրերը:

Եթէ մենք սխալվում ենք, և այս տեղեկութիւններ, նոյնպէս և օտարերկրեա մասը անօգուտ կլինին հայկական ընթերցողներին, այն ժամանակ պարտաւորված կ'լինինք մեծապէս, եթէ մեր նամակագրողները հաղորդէին մեզ այդ:

Վերջին ժամանակում Ռուսաստանում հրատարակվել են հետևեալ շատ թէ փոքր նշանաւոր գրքեր:

Учебный атласъ по Русской Исторіи. Составленъ и издавъ Е. Замысловскимъ. Выпускъ первый. (Ռուսական Պատմութեան դասական ոտլաս: Շինեց և հրատարակեց Ե. Զամիսլովիկին: Հատոր I: Սպր 1865):

Опытъ сравнительнаго обозрѣнія древнѣйшихъ памятниковъ пародной поэзіи, германской и славянской. Исслѣдованіе П. Полеваго, писанное на степень магистра русской словесности. (Բաղդատական տեսութեան փորձ դերմանական և սլաւոնական ժողովրդային բանաստեղծութեան հնագոյն յիշատակների: Հետազոտութիւն Պ. Պոլիվովի, գրված ռուսական գրականութեան մագիստրի աստիճանի համար: Սպր. 1864):

Слуги Желудка, исторія пяти чувствъ. Соч. Массе. Вып I. Описаніе востей. (Ստոմաքսի ծառաներ. Հինգ գրացմունքի պատմութիւն: Շար. Մասէ: Սպր. 1865): Գլին է 65 է: Այս գիրքը պատկանում է նոյն հեղինակին, որ գրել է «Հացի կտորի պատմութիւն» անունով արժանաւոր շարադրութիւնը:

Педагогическія письма къ матерямъ семействъ. И. Бѣлова. (Մանկավարժական նամակներ դեպի ընտանիքների մայրերը, Ի. Բելով, Սպբ. 1864): Գինն է 1 ռ. 25 կ: Այս գրքի մասին ապավիստ է «Книжный Вѣстникъ» օրագրի մէջ. «առանց համարութեան, առանց ֆրագների, ուշադիր լինելով միայն բնութեան և մարդկային խելքի զարդացման անփափոխելի օրէնքներին, պ. Բելովը սովորեցնում է մեզ կրթել մանուկներին մէջ «պնիւ մարդիկներին և օգտաբեր հասարակական մշակներին»:

Гофманъ. Волшебныя сказки для дѣтей. (Կատարական առակներ մանուկների համար, Հոֆմանի: Մոսկվա: 1865) Գինն է 60 կ: Առակները բաւական հետաքրքիր են մանուկների համար, թէ և պատկերները վատ են:

Желѣзныя дороги, пароходы, телеграфы и проч. Разсказы для дѣтей. (Երկաթուղիներ, շոգենաւներ, տելեգրաֆներ և ուր. Պատմագրածներ մանուկների համար: Ս. Պր. 1864): Գինն է 65 կ: Այս գիրքը, կարելի է ասել, սակաւագիւտ գրքերից մին է մանուկների համար:

— Պետերբուրգում տպւիցաւ պ. Ուշինսկու նոր գեղեցիկ գիրքը «Родное слово для дѣтей младшаго возраста»: (Հայրենական խօսք սակաւամեա մանուկների համար): Գինն է 50 կ: Նշնպէս նորա «Родное слово» (книга для учащихся). Совѣты родителямъ и наставникамъ о преподаваніи вообще и роднаго языка. (Հայրենական խօսք (գիրք ուսուցիչների համար): Խորհուրդներ ծնողներին և դաստիարակներին հայրենական լեզուի և ընդհանրապէս դաստիարակութեան վերա): Գինն է 50 կ: Պ. Ուշինսկու այս արժանաւոր մանկավարժական գործի ղնահաստատութիւնը ապավիստ է «Библиотека для чтенія» օրագրի մէջ 1865 № 2:

Դանիէլ վանհայր: Путешествіе Даниила игумена по святой землѣ въ началѣ XII вѣка (1113—1115): (Դանիէլ վանհայր ճանապարհորդութիւն սուրբ երկրի մէջ XII դարի սկզբում): Գինն է 2 ռ. 50 կ:

— Տօլստ Կ: Человѣкъ, мѣсто его въ мірозданіи и въ исторіи земли. Соч. Карла Фохта. Կաշինի թարգմ: (Մարդ, նորա տեղը աշխարհաստեղծութեան և երկրի պատմութեան մէջ): Գինն է 1 ռ. 50 կ:

Յիմերման. Человѣкъ. Таинственные явленія нравственной и физической его природы: Происхожденіе и первобытная исторія рода человѣческаго, постепенный переходъ людей изъ естественнаго состоянія къ цивилизаціи. Соч. А. Циммермана, автора «Мръ до сотворенія человѣка». (Մարդ: Երա Փիզիկական և բարոյական բնութեան դադարն երևցմանը: Գործիքն ցիլի ծաղումն և նախնական պատմութիւն, մարդիկներն աստիճան առ աստիճան անցնելը բնական դրութենից դէպի քաղաքակրթութիւն: Ա. Յիմմերմանը գրել է ստանից առաջ մի նշանաւոր գիրք «Աշխարհը մարդի ստեղծումից առաջ»: Գիտն է 3 մ):

— Պատրաստվում է տպագրութեան համար գերմանացի դիտնականի Գոտլի շարադրութիւնը «Многи классической древности»:

ՕՏԱՐԵՐԿՐԵԱ ՄՍՏՆԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Վերջին ժամանակում հրատարակեցան արտասահմանում և ընդհանրապէս եւրոպայի մէջ հետեւեալ նշանաւոր գրքեր (1):

Այն գիրքը ահա որն մասին մենք պիտի խօսենք, դարձրեց իւր վերա ընդհանուր ուշադրութիւնը: Սա է «Միանձնուհաւ Թատովանութիւն, արկնոց Կորաչեօրի»: Այս գիրքը գուրա եղաւ Թարնետի մէջ: Այս գիրքը հարստացնում է հաստատումէ այն հետաքրքիր տեղեկութիւններ հոգեւորական դասի կեանքի մասին, որոնք հրատարակած էին վերջին ժամանակ երկու «Անիծված» և «Անկուհի» բովանդակի մէջ: Բայց իտալական գիրքը ունի արտօնութիւն յիշված բովանդակի առաջ. նորա մէջ չկայ ոչինչ հնարված, ոչինչ շինովի և հեղինակը պատմում է իւր տեսածը, իւր կեանքը ամեն ան-

(1) Օրադրիա Խմբագրութիւնը կարծում է, որ նոյնպէս աւելորդ համարվելու է հայկական ընթերցողների կողմից և այս, եթէ մենք ցանկ առնում ենք ծանօթացնել մեր ընթերցողներին երբեմն այն իրողութիւններին, որոնք կատարվում են եւրոպական կեանքի մէջ: Հարկաւոր է և ժամանակ է ի հարկ է և մեզ, զոնք մասամբ, աչք դրել երբեմն ընդհանուր մարդկութեան կեանքին: Մենք կաշխատենք այս գործը կատարել նամականքով, մատենագրական տեղեկութիւններ և դանաղան լուրեր լուսաւորված աշխարհից հաղորդելով մեր ընթերցողներին: Խմբագ:

կեղծութեամբ: Հեղինակուհին ահամա հարկադրված է եղել մանկ վանք ՆՆապոլի մէջ, ուր բաղամամթիւ են առհասարակ աստուածահաճոյ տեղեր: 1864 թ.ին Խոաղիաոււմ կային 82 օրդեններ կամ կարգեր, 2382 վանքեր; արեղաների թիւը հասնումէր 45,843— Խոաղիաի բնակիչների թիւն է 24 միլիոն: — Հոգևորականութեան պատկանւած կապիտալների արժուողութիւնը հասնում է մինչև երկու հազար միլիոն: 1852 թ.ին բոլոր հոգևորականները համարվումէին 189,800 մարդ, մին 142 մարդի վերա ժողովուրդից: Խոաղիան հատուցանում էր ուժիկը 260 արքեպիսկոպոսներին և եպիսկոպոսներին: Միայն ՆՆապոլի մէջ կային 257 եկեղեցիներ, 174 եղբայրութիւններ, 8 հոգևորական ընկերութիւններ, 54 կապիւններ, 52 արական վանքեր, որոնց մէջ զանգվածներ 1,588 արեղաներ և 176 ունիւղիւրներ, և 24 կանացի վանքեր 1094 միանձնուհիներով և 330 պանսիոններով:

Մանկը այժմ վանքը այսպէս է սխալմ իւր ստորագրութիւնը տ. Կարալի լոն; Ինչ յատկութեամբ, ինչ առանձին նշաններով կարելի է որոշել կանացի վանքը արականից? Մինչև այժմ ոչ ոք չգիտէր այս բայց եւ կարող էմ ձեզ այդ տեղի խոստովանարանով:... Խոստովանարանները շինված են վաղրիկ սենեակների նման, որոնք ամեն կողմից մեծ զգուշութեամբ փակված են; նոցա մէջ դանվում են նստարան, որի վերա կարելի է հանգիստ նստել և խրվել մէջ: Եւ հարցրեցի, ինչի միանձնուհիներ խոստովանվում են նստած, ընդունված սովորութեան ընդդէմ? Կնձ պատասխանեցին, որ ապաշխարողները չողում են, երբ ստանում են մեղքերի արձակումն, որովհետև անկարելի է մնալ այս դրութեան մէջ երկու երեք ժամ:

— Ինչպէս? բացականչեցի եւ զարմացմամբ, — ձեզ հարկաւոր են ամբողջ երկու երեք ժամ, քահանային ասելու, թէ դուք չէիք կամեցել և չէիք կարող դործել ոչինչ մեղքը երկու երեք օրեան վանական կեանքի մէջ?...

— Մենք դիտենք, — պատասխանեցին ինձ, — որ աշխարհումս ընդունված է գործ դնել խոստովանութեան վերա երկու երեք րոպէներ; բայց մենք ոչ միայն ապաշխարում ենք մեր թեթեւ մեղքերը (օրովհետև վանքերի մէջ չեն գործում մահացու

մեղքեր), բայց կամենումներ, բացի նորանից, որ մեր խոստովանահայրը, այն անձը, որին մենք ընտրել ենք և որին ընծայում ենք մեր կատարեալ հաւատը, առաջնորդէ մեզ մեր կեանքի բոլոր դործողութիւնների մէջ: Մենք հաւատում ենք նորան բոլոր մեր մտքերը, դործերը և պլանները, որովհետեւ նա միակ բարեկամ է, որի հետ բարեկամութիւնը չէ արգելվում մեզ; նա մեր միակ հաւատարիմն է, միւսի միջնորդ ելիքի, աշխարհի և վանքի մէջ: Ընտանիքից հեռացած, մենք նորէն զանազան նորա մէջ հօր սէրը, մեր փափկութիւնը, եղբօր, քրոջ կապը և միևնոյն ժամանակում, անկեղծ բաւեականութեան մէջ, որով կապվում ենք մենք նորա հետ, մենք տեսնում ենք իր վարձ մեր հեռանալու փոխարէն աշխարհից, մեր միայնակեցութեան փոխարէն, իբր բոլոր աշխարհի փոխարենութիւն... Մի խօսքով Աստուծոյց յետոյ խոստովանահայրն է մեր համար բոլորը»:

Լաւ մտածելուց յետոյ, կարելի է տեսնել, որ այս քանի մի խօսքերի մէջ բովանդակվում է թէև ճիշդ նկատված, բայց անմխիթար ճշմարտութիւնը:

Ինքն տ. Լներիկետա Կարաչիօյն զանազան պաշտօններ է կատարում եղել ազնւական վանքում di S. Ligorio d'Armeno-Հայաստանի սուրբ Գրիգորի-անունով: Այստեղ ընդունված բոլոր օրիորդները նշապօլիտական առաջին ազգերից էին:

Մենք չենք կարողանում ներկայացնել մեր ընթերցողներին ամբողջ յօդվածը: Հօգելածը լի է այնպիսի դարհուրելի, բզրկեցնող փաստերով և իրողութիւններով, որոնք առաւել հաստատում են 19 դարի միտքը վանականութեան մասին, ցոյց են տալիս բոլորովին ակներև, համոզող կերպով, որ վանականութիւնը դարձել է հասարակութեան փրկասկար տարր,

.....

— Վերջին ժամանակում դուրս եկաւ Գերմանիայում մի անյայտ հեղինակի բռնան «Մերժվածներ և Աղքատներ Բէկնի այս կողմում»: Հեղինակը ցանկացել է ստեղծել Ֆրանսիացի Վիկտոր Հիւգօի հռչակաւոր «Miserables-ին» (Թշվառներ: ին) նման ինչ, բայց շատ խաբվել է պ. հեղինակը: Մինչ Վիկտոր Հիւգօն մեղադրում է հասարակութիւնը մասնաւոր անձների յանցանքների

Համար, գերմանացի հեղինակը ապացուցանում է ընդհակառակն, որ մասնաւոր անձների յանցանքները պատճառում են հասարակական թշվառութիւններ: «Մարդի ներդործութիւնները—ասում է նա—անյաղթելի գորութիւն են, որի ազդեցութիւնը և հետեանքները անհրաժեշտ են: Այն ինչ կատարվեցաւ գործը, նոյնժամ սկսվում են և նորա հետեանքները, որոնց կարող չէ փոխել նաև աստուածային իմաստութիւնը...»

Englische Geschichte vornehmlich im 16 und 17 Jahrhundert, von L. Ranke, 5 Band. Berlin: (Անգլիաի պատմութիւն 16 և 17 դարերում: Շար. Լէօպոլդ Բանկէն: Հատ. V՝ 1865): Հռչակաւոր ծերունի Բանկէն երիտասարդի աշխոյժութեամբ շարունակում է իւր ուսումնական—գրականական փառաւոր գործունէութիւնը: Նորաւոր գեղեցիկ գիրքը տպւեցաւ Բերլինում:

La France Parlementaire (1834—1851). Oeuvres oratoires et écrits politiques, d'Alphonse Lamartine. Précédés d'une étude sur la vie et les oeuvres de Lamartine par Louis Ulbach. Première serie. 1834—1840. II Tomes. (Պառլամենտական Ֆրանսիա (1834-1851): Շար. Ալֆոնս Լամարտին: Հատված I. 1834 — 1840: Ե. կուհատորներ: 1864). Bruxelles. Գինն է 1 մ. 30 :

Պատմութեան փոքր ինչ ծանութիւնքից ում յայտնի չէ այն դերը, որը ներկայացնում էր մի օր Լամարտինը Ֆրանսիաի պառլամենտում: Ժողովուրդի սիրական Լամարտինը քանի անգամ գորովաշարժել է իւր լսողներին և վերակոչել է բալձր ծափահարութիւններ: Լամարտինը թէև ցոյց է տվել իւր ճառեփի մէջ բարեացակամութիւն ուրիշներին, բայց աչքի առաջ ունեցել է միշտ և իւր անձը: Փառասիրութիւն, հպարտ ինքնահաւանութիւն, համոզումն, որ նորան ի վերստ տված է ուսուցանելու և համոզելու իշաւունքը—պարզ երևում են այն բանաստեղծական զարդերի ետեւից, որոնցով նա լցնում է իւր ճառերը, որպէս թէ ոգևորվելով ազգի կարօտութիւններով և սխալներով: Նա չէ կարող դործ չդնել քաղաքական Վարսեր, որովհետև գիտէ, որ Ֆրանսիացիներ սիրում են այս, իսկ նոցա հաւանելի լինելը նորա կիրք է: Վերջիշված ժողովածուն բոլորովն նկարագրում է Լամարտինին և կարգվում է հեշտութեամբ:

Nouveaux recits de l'histoire romaine au IV et V siècles. Trois ministres de fils de Theodose. Par Am. Thierry. (Նոր պատմագրության IV և V դարերի հռոմեական պատմությունը, Թեոդոսիոսի որդիների երեք նախարարներ. Ամ. Տիերրի): Paris. Այս նոր գործի մէջ մենք հեշտութեամբ ճանաչում ենք Histoire d'Attila (Ատտիլայի Պատմություն) հյակապ շարադրութեան հեղինակին. Թանիսի երեւելի Տիերրի պատմագրողին:

L'histoire par le theatre, 1789—1831, par Theodore Muret. I serie, La Revolution, le Consulat, l'Empire. (Պատմութիւն թատրոնի միջնորդութեամբ, Թ. Մյւրէ): Paris.

A history of caricature and grotesque in literature and art, by Th. Wright. (Ծաղրականի և անճշտի — ծիծաղականի պատմութիւն գրականութեան և արհեստի մէջ, Թ. Րայթ). London.

La vie domestique en Palestine, par M. E. Rogers. (Տնային կեանք Պաղեստինի մէջ, Մ. Է. Ռոջերս): Paris.

Etudes sur l'histoire de l'humanité (histoire du droit des gens et des relations internationales), par F. Laurent, professeur de droit à l'universite de Gand. T. X. Les Nationalités.

Էթիկներ (վարժմունք) մարդկութեան պատմութեան վերա (մարդկային իրաւունքի և ընդադգային յարաբերութիւնների պատմութիւն), շար. Թ. Լոռանը, Հ. X. Աղբութիւններ, Գ. Նոյի հաւաքարանի երեւելի պրոֆեսորի Լոռանի մեծ պատմագրական — իմաստասիրական շարադրութիւնը. որը դուրէ կարգաւ լինի մեր ընթերցողներից ոմանք, իւրաքանչիւր հատորով ստանում է առաւել մեծ յարգ և համարումն: Նշումն հրատարակած տասըրորդ հատորը « Ողբութիւններ » անունով, արժանի է խորին ուշադրութեան: Լոռանը ազգով Բելգիայի է և ունի ընդարձակ ուսումնական միջոցներ: Նորան միակերպ լաւ ծանօթ են գերմանական, անգլիական, հլանդական և իտալական լեզուները, և միակերպ հասանելի են նորան բողմատեսակ աղբիւրներ և նպատաններ, որոնց իսկական և կատարեալ մշակութեան վերա նա գործ դրեց բոլորովին զարմանալի աշխատանքը: Այլա աշխատանքի դրութաւոր հեռւանքը դարձաւ այն շարադրութիւնը, որի տասերորդ հատորը հրատարակվեցաւ այժմ: Ոթերորդ և իններորդ հատորների նիւթը եղել են Բիթորմայիա և կրօ-

նական կւիւններ: Այս հատորներում գրված բազմաթիւ փաստերը հեշտացնում են մեզ Լօռանի աշխատութիւնների թելի հասկանալը, թէ մարդկութեան կեանքը ունի նախասահմանված միութիւն: Լօռանի գլխավոր յատկութիւնները երկու են. առաջին, մտքի կատարեալ ազատութիւնը, որ անկախ է շինում նորան կաթօլիկական հաւատալիքներից, և երկրորդ, հաստատ, ջերմեռանդ և տաք հաւատը դէպի Աստուածութիւն, որ կառավարում է մարդկութեան վեճակներ. կրօնը, հեղինակի կարծիքով, ամենալաւ կապ է մարդկութեան միութեան համար. — միութեան, որը ի հարկ է կ'գայ ժամանակով միայն այժմեան քրիստոնէական դաւաճութիւնների միաւորութեամբ, որ այժմ թշնամանում են միմեանց փոխանակ օգնելու այս միութեան:

Լօռանը չէ ընդունում ոչինչ կօմպօզիտիզմը (ընդհանրաբազաբացիութիւն): Նա տեսնում է միութիւն կենդանի բազմատեսակութեան մէջ: Կաղզութիւնների զանազանութիւնը Աստուծու պատիժ չէ, այլ նախասահմանութեան ամենաօգտաւէտ գործ մարդկութեան միաւորութեան համար. Կաղզութիւնները Աստուծոյց են: Գեղարկական միջին դարերում, յատկապէս խօսելով, չկային աղգեր, նոյնպէս ինչպէս և հին աշխարհում. որտեղ կային միայն առանձին քաղաքներ և ցեղապետական թագաւորութիւններ: Ինչպէս մի առանձին ոք կարող է հասնել կատարելութեան, նոյնպէս ընդհանուրի համար, Լօռանի կարծիքով, կայ մի համագգային եղբայրութեան կատարելատիպը, որին կարելի չէ հասնել յանկարծ. սորա համար հարկաւոր է պատմութեան դարեւոր գործակատարութիւնը, կրքերի պատերազմը, զրկանքը, փորձերը և իրաւունքի խանգարմանքը; սոցանով է հզօրանում աղգերի և ինդիվիդուալիզմների ըմբռնողութիւնը: Այս հայեացքին հասնելու համար կարեւոր էին շատ միջնորդական աստիճաններ: Համաշխարհային տէրութիւնը և կատարեալ ծայրագոյն իշխանութիւնը, առանձնական քաղաքականութիւնը և նվաճողական պատերազմները — սոքա շարժողութեան միջին ժամանակներ են և ոչ վերջնակետեր, վերջին նպատակներ: Եւ թէ ինչպէս և ով է կարող այս գործը կատարել — ցոյց կ'տայ Լօռանը հետեւեալ մասի մէջ:

Souvenirs d'un voyage en Asie Mineure, par Georges Perrot. (Ճանապարհորդութեան յիշատակութիւններ Փոքր Ասիայի մէջ շար՝ Ժօրժ Պէրրօ)։ Պ Պէրրօի այս գրվածքը Ֆրանսիական օրինաւոր և ուշադրութեան արժանաւոր և անկեղծ գրքերից մին է։ Արեւելքի մասին։ Պ. Պէրրօն կամեցել է նկարագրել դործերի դրութիւնը Ասիական Թուրքաստանի մէջ (Ժուրքական ընդհանուր դործերի դրութեան հետ, և նա կատարել է այս բաւական անկողմնապահութեամբ, պարզասրտութեամբ և հայեացքի ճշգրտութեամբ։ Թուրքաստանին սպառնացող գլխաւոր վտանգը համարում է պ. Պէրրօն նորա բնակիչների բազմացողութիւնը, բազմազգութիւնը, Թուրքերի սակաւաթիւ լինելը և կենդրոնական կառավարութեան թուլութիւնը։ Պ. Պէրրօն երեք ամիս անց է կացրել Անգորում, Անատոլիայի ընդարձակագոյն քաղաքներից մինում և նորա առաջարկված հաշիւը քաղաքում գտնված իւրաքանչիւր ազգութեան դրութեան և յոյսերի մասին կարող է դործերի դրութեան լաւ դադափար տալ բոլոր Փոքր Ասիայի մէջ։ Փաղաքի մէջ գտնվում են, ասում է նա, մօտ 25,000 Թուրքեր, 11 կամ 12 հազար Հայեր կաթօլիկական կամ ունիական դաւանութեան, 4000 ուղղափառ Հայեր, 3000 Յոյներ, և 1000 Հրէաներ։ Հրաւիրվում են հայկական հոգևորականները, նոքա որոնցից կախված է դործը, ուշ դարձելու այս թւանշանների վերա։ Հրաւիրվում են նոքա մտածելու, թէ նոցա աններելի վրդովեցնող անհոգատարութիւնը ինչ աստիճանի է հասցրել Հայերի կրօնական բաժանումին։ Ուրիշ ազգերից սովորենք գտնել թէ ինչ կերպով պիտի պահպանվի կրօնը ժողովուրդի մէջ։

Իւրաքանչիւր քրիստոնէական դաւանութիւնը ունի իւր առանձին քաղաքական կառավարութիւն, իւր առանձին բարք և սովորութիւններ, որոնք մեծ կենդանութեամբ նկարագրված են պ. Պէրրօի գրքի գլուխներից մինի մէջ։ Հայերին նա նկարագրում է շատ բարի և աշխատասէր ժողովուրդ, աջողակ վաճառականութեան մէջ, բայց անհաւասար Յոյներին ձեռնարկութեան և ընդունակութիւնների կողմից։ Յոյները ձեռք են բերել բոլոր օտարերկրեա վաճառականութիւնը նահանգում և ամեն օր ստանում են նոր նշանակութիւն և հարստու-

Թիւն: Ընդհանուր անբարոյականութիւն, ասումէ հեղինակը, տա-
րածված է Թուրքաստանի բնակիչների ամեն դասերի մէջ, մա-
նականութիւն կարգի մարդիկների մէջ: Բացի այդ Պերրոի գրե-
քից, մենք ունինք նոյնպէս ուրիշ շատ հետաքրքիր տեղեկու-
թիւններ Թուրքաստանի ներկա կացութեան մասին, և կա-
րելի է մի օր կարողանանք ներկայացնել այժմեան Թուրքաստա-
նի մի ամբողջ նկարագրութիւն:

Պատաստանը դրեթէ դատաւորի կամքից է կախված Թուր-
քաստանի մէջ, մանաւանդ երբ պատահումէ դատաստան անել
Քրիստոնեայի և միւսիւմանի մէջ: Պ. Պերրոի բերված բազմաթիւ
դէպքերից, ուր յայտնի երևումէ դատաստանի անճշդութիւնը
մենք հանումենք հետեւեալը: Մի Հայն փոխ է առել Թուրքից
փող և գրաւականը տվել է Թանկագին ակներ, որոնց արժո-
ղութիւնը շատ աւելի է եղել քան թէ փոխ առած փողը;
քանի մի ամիսներից յետոյ Հայն բերել է փողը և պահանջել է
Թուրքից իւր ակները: Թուրքը առաջարկեց Հային թողնել
իւր մօտ փողերը այն հիմով, որ նորան տված քարերը կամ
գողացել էին նորանից կամ կորել էին: Երբ գործը հասաւ
դատաստանին, Թուրքը տասց, որ նորա կարծիքով, երևումէ,
չար ողիներ եղել են նորա մօտ և տարել են քարերը—և դա-
տաստանը հիմնաւոր համարեց այս ապացոյցը: Պ. Պերրոն
թշնամի չէ երևում Թուրքերի, ընդհակառակն անկեղծաբար
և տաքութեամբ գովումէ նոցա շատ յատկութիւններ, բայց
այնու ամենայնիւ նա կարծումէ, որ Թուրքերը չեն կարող եր-
կար մնալ քրիստոնէական ազգերի մէջ, որոնք նոցանից առա-
ւել բարձր են եռանդով: Նա նախագուշակումէ, որ Թուրքե-
րը քայլ առ քայլ կ'ոչնչանան, կամ պիտի դուրս գնան տէ-
րութեան բոլոր գաւառներից, որովհետեւ այս գաւառները
դառնալու են անկախ քրիստոնէական Թագաւորութիւններ:

Römische Geschichte, von Theodor Mommsen. Erster Band. Bis
zur Schlacht von Pydna. (Հռոմական պատմութիւն, շար. Թէօ-
դօր Մօմմսէնը: Առաջին հատոր, մինչև Պիւնայի պատերազմ:
1865): Berlin.

Հռոմի պատմութիւնը ընդարձակ տիեզերական պատմու-
թեան մէջ ներկայանումէ իբր փոքր տիեզերական պատմու-

Թիւնը, որով առաւել պարզ կարելի է ուսումնասիրել քաղաքական կեանքի բնական զարգացման օրէնքները : Գետնի մի փոքր կտորի վերա սկիզբը ստանալուց յետոյ, Հռոմը դարերից յետոյ, ընդարձակեց իւր քաղաքականութիւնը մինչև որ տիրեց բոլոր Հին աշխարհին. հռոմական և տիեզերական պատմութիւնը 500 տարուց աւելի միեւնոյն էին : Հռոմի պատմութեան առաջին մշակողն էր հանձարեղ Նիբուրը : Այժմ հռչակաւոր Մօմէնը մշակելով նոյն պատմութիւնը, կարող էր գրել շատ փորձերից յետոյ Հռոմի այնպիսի հոյակապ պատմութիւն, որի մէջ չ'ունի նա հակառակորդ :

Պ. Բէինօ, (Reinaud) արաբական լեզուի պօթեսօրը փարիզում հրատարակեց. Relations politiques et commerciales de l'empire romain avec l'Asie orientale pendant les cinq premiers siècles de l'ère chretienne, d'après les temoignages latins, grecs, arabes, persans, indiens, chinois. (Հռոմական տէրութեան քաղաքական և առևտրական յարաբերութիւններ արևելեան Ասիայի հետ Քրիստոսի թւականի առաջին հինգ դարերում, լատին, յոյն, արաբ, պարս, հնդիկ, չինական վկայութիւնների համեմատ) : Մենք այս գիրքը չենք կարողացել թէև կ'ցանկայինք, տեսնել, որովհետև սորա մէջ երևի խօսված կայ և Հայերի վաճառականութեան մասին Հռոմացիների հետ :

Պ. Ժիւլ Սիմօնը (Jules Simon) հրատարակեց փարիզում Թանկագին աշխատութիւն «L' Ecole» (Ուսումնարան) անունով : Ժիւլ Սիմօնը ժամանակակից Ֆրանսիայի հռչակված ազատամիտ մարդիկներից մին է և հարկաւոր է հաւատալ որ նորա այս նոր գործը, որ նվիրված է այնպիսի մեծանշան աւարկալի ինչպիսի է կրթութիւնը, կարող չէր լինել աննշմարելի Արդարեւ ռուսական «Ձայն» լրագրի նամակադրողի խօսքերով, այնքան մեծ աջողութիւն ստացաւ այդ գիրքը, որ քանի մի օրերի մէջ վաճառվել է բոլոր առաջին տպագրութիւնը, և այս զարմանալի չէ, որովհետև Ֆրանսիական հասարակութեան բոլոր լուսաւորված մասը ցոյց է տալիս խորին համակրութիւն Ժիւլ Սիմօնի անվաստակ աշխատութիւններին ընդհանուր լուսաւորութեան ասպարէզում, Ազատամիտ օրագիրները ամեն կերպով աշխատեցին տարածել այս շարադրութիւնը :

Temps (ժամանակ) օրագիրը ձրի բաժանեց նորան իւր ստորագրողներին : Մենք ղեռ չենք ստացել Սիմոնի շարադրութիւնը, բայց Ֆրանսիական լրագիրների մէջ կային այնտեղից հատուածներ : Գիրքը բաժանվում է չորս մասեր : Մենք կ'ցանկայինք կարդալ հայկական մանկավարժների և ընդհանրապէս մտածող Հայերի հետ հետևեալ գլուխներ : Առաջին մասը, կրթութեան օրէնսդրութիւն : Գլուխ I. Այն ազգը, որ ունի լաւագոյն ուսումնարաններ, է առաջին ազգ : Եթէ չէ նա այսօր, անշուշտ կ'լինի վաղիւ : Գլուխ IX : Պէտք է զոհել սկզբնական կրթութեան այն բոլոր միջոցներ, որոնց կարօտ է նա և երբէք չ'խնայել նոցա : Երկրորդ մասը : Աղջիկների կրթութիւն : Գլուխ I : Աղջիկների սկզբնական ուսումնոյթութիւնը (enseignement, преподавание) ոչ թէ բարւոքացնել, բայց պէտք է նորէն ստեղծել : Գլուխ II : Խառնված ուսումնարաններ (աղջիկների և տղաների) : Գլուխ IV : Աղջիկները ունին բոլորովին նոյն իրաւունք լաւ կրթութիւնը ստանալու, ինչպէս տղաներ : Գլուխ VII : Աղջիկների կրթութիւնը տղաների կրթութենից պակասաշահակութիւն չունի տնտեսական կողմից : Գլուխ VIII : Կանայք կարող են նոյնպէս հարկադրված լինել, ինչպէս այր մարդիկ, պարապելու այս կամ այն գործունէութեամբ : Գլուխ IX : Կանայք և կանանց կրթութեան ազդեցութիւնը բարոյականութեան վերա :

Երրորդ մասը : Հարկադրական լուսաւորութիւն : Գլուխ IV : Հարկադրական ուսումնոյթութիւն և դասատուութեան ազատութիւն : Գլուխ VI : Երեւակայելի անկարելութեան վերահարկադրական ուսումնոյթութիւնը տարածելու համար : Ճանապարհներ և հնարներ : Այսպիսի ուսումնոյթութիւնը կարելի է, որովհետև կայ : Գլուխ VIII : Վերջին խօսքեր լոյսի, առաջադիմութեան և ազատութեան բարեկամներին, հարկադրական ուսումնոյթութեան մասին :

Չորրորդ մասը : Ազատ ուսումնոյթութիւն : Ուսումնոյթութեան ազատութիւն : Գործնական կամ արհեստական ուսումնարաններ : Ազատութեան պտուղներ : Այս գիրքը կարելի է ստանալ Փարիզից այս հասցեով : Librairie internationale, Boulevard Monmartre : Գրքի մէջ բովանդակված նիւթերի անունները բա-

ւական են արդէն գրքի օգտաւէտութիւնը ցոյց տալու համար :

— Փարիզում նորէն տպագրվեցաւ երրորդ տպագրութեամբ Ղօկտօր Շտրաուսի «Vie de Jesus» (Յիսուսի կեանք) հոյակապ շարադրութեան նոր թարգմանութիւնը, պ. Լիտտրէի աշխատութեամբ :

— Փարիզում հրատարակվել է «Jérusalem et la Terre Sainte» (Երուսաղէմ և Սուրբ Երկիր) անունով աշխատութիւնը, արբէ Դ-ի հեղինակութիւն : Ֆրանսիացի կրիտիկի խօսքով արբէ Դ-ի ճանապարհորդութիւնը նշանաւոր է մանաւանդ իւր կատարեալ անկեղծութեամբ :

— Կարօ (Մ. Է.) L' idée de Dieu et ses nouveaux critiques. Փարիզ, 1864 : Աստուծու միտքը (իդէա) և նորա նոր քննուներ) : Գինն է 1 մ. 80 կ: Բոլոր շարադրութիւններից, որոնք ուղղված են նիւթականութեան և դրականութեան, Օգիւստի, Կօնտի, Լիտտրէի, Տէնի, Բենանի և ուրիշների կրիտիկական քննութեան և իմաստասիրական շարադրութիւնների ընդդէմ, սպիրիտուալիստները մինչև այժմ չեն կարողացել ներկայացնել ոչ մի արժանաւոր պատասխան և գիտնականների վկայութեամբ այս նոր շարադրութիւնը է վերջապէս հիմնաւոր, և սպիրիտուալիստները ընդունում են Կարօին որպէս իւրեանց արժանաւոր պաշտպան :

— Դուխինսկի. Peuples Aryas et Tourans. Agriculteurs et Nomades. Nécessité des Réformes dans l'exposition de l'Histoire des peuples Aryas — Europeens et Tourans, particulièrement des Slaves et Moscovites. (Արի և Տուրան ազգերը : Հողագործներ և թափառականներ : Փոփոխութեան կարևորութիւն Արիներին — Եւրոպացիների և Տուրանների, մասնաւորապէս Սլաւոնների և Մոսկովիտների պատմութեան կարգի մէջ) : Այս աշխատութեան մէջ ասված է երկու խօսք և Հայերի մասին : Հայերին, որոնց թիւը նա համարում է 5 միլիօն, նա դասում է Տուրանների մէջ և Տուրանների այն ազգերի մէջ, որոնց կեանքի նպատակն է «ապահովութիւն, անվտանգ ապրուստ» (Paris 1864).

Հեղինակը արդէն 15 տարի է աշխատում բաժանել բոլոր աշխարհի ազգերը երկու մաս : Արիներ և Տուրաններ : Ֆրանսիայում ազգային լուսաւորութեան նախարարութիւնը

Հրամայեց ընդունել նորա բաժանման կարգը պատմութեան դասատուութեան պրօգրամների մէջ : Դուխինսկու կարգի հոլթեան հետ ծանօթանալ ցանկացողներին առաջարկում ենք կարդալ Մոսկվայի Լրագրի «Московскія Вѣдомостя» 90 №-ն (1864), որտեղ յիշված լրագրի կամբարովսթիւնը խօսում է նշմարելի կրթով պ. Դուխինսկու ընդդէմ :

— Կայսր Նապօլէօնի III-ի «Իւլիոս Կեսարի պատմութիւն» (Histoire de Jules César) անունով շարադրված գիրքը վաղուց սպառվում էր : Մօտ ժամանակումս դուրս եկաւ վերջապէս : Ֆրանսիական բնագրի հետ միասին պիտի դուրս գային և անգլիական, գերմանական, իտալական և թուրքական թարգմանութիւններ : Գերմանական թարգմանութիւնը յանձնված է Բօն քաղաքի համալսարանի պրօֆեսորին պ. Ռիտչէլին, որ իւր աշխատութեան համար պիտի ստանայ 6,000 մանէթ :

Թագակիր հնդինակը որոշել է, որ իւր գրքից եկած փողը աղքատներին բաժանվի : Գերմանական թարգմանութիւնը տպել է Վեննայում պ. Հերօլդ գրավաճառը և I հատորի 10,000 օրինակներ վաճառվել են արդէն : Պ. Հերօլդը ծախել է բրնագրի 6000 օրինակ : Նապօլէօնի III-ի աշխատութիւնը Գերմանիայի մէջ աւելի է վաճառվում քան թէ Ֆրանսիայում : Ռուսական թարգմանութիւնը դուրս եկաւ մօտոմս պ. Վօլֆ գրավաճառի ձեռնարկութեամբ : Ֆրանսիերէնից թարգմանել է պ. Ստասիւլիլիչը : Ռուսական թարգմանութեան գինն է 10 մանէթ : Նապօլէօնի աշխատութեան մասին առաջին ազատ կարծիքը Ֆրանսիայի մէջ յայտնեց Ֆրանսիացի շնորհալի հեղինակուհին Ժորժ Զանդը (George Sand) Univers Illustré օրագրի մէջ և մեծ հաւանութեամբ ընդունվեցաւ այդ քննութիւնը փարիզում : Իսկ Ռուսաստանում նոյն գործի մասին կարդացինք զինւորական պատմութեան պրօֆեսորի չ'հաւանող կարծիքը «Голосъ» (Զայն) օրագրի մէջ (№ 152) : Այս գրքի տրււած պարբերութիւնը նստել է 642,000 ֆրանկ, իսկ մինչև այժմ ստացվել է 40,000 ֆրանկ :

ՄԱՆՐԱԼՈՒԹԵՐ :

— Ռուսական հոգևորական «Православное Обозрѣніе» (Ուղղափառ Տեսութիւն) օրագրի մէջ, № 3, տպված են շատ

Հետաքրքիր տեղեկութիւններ Արևելքից; առաջարկումներ մեր ընթերցողներին, ով միայն հնար ունի ձեռք բերել այդ տետրակը, կարդալ այդ №-ից 141 մինչև 146 երեսը: Այնտեղից հանումներ մի քանի տեղեր թարգմանութեամբ: «Անդլիացի միսիոներները պրօտեստանտ են շինում ոչ միայն ուղղափառ Հայերին, և ուրիշներին, այլ և ինքն միւսիւլմաններին: Ասորիքում: Միջագէտքում և ընդհանրապէս Թուրքաստանի զանազան երկիրներում արևմտեան միսիոներների գործողութիւնները բաւական աջողումեն: . . . Հայ կաթօլիկների թիւը շատ մեծանումէ; շատ ժամանակ չէ, ինչ որ լրագիրները հաղորդեցին, որ Հայերը Օրֆի և նորաշրջականների մէջ կամենումէին կաթօլիկական հաւատը ընդունել: . . . Կաթօլիկական միսիոներները շինումեն, օրինակ, վանքեր, որտեղ անդադար քարոզվումէ կաթօլիկութիւնը, բացեն անում ուսումնարաններ, որտեղ ուսուցանումեն Ֆրանսիական լեզուն և ուրիշ առարկաներ, իհարկէ, կաթօլիկական հոգով: Նոքա բացեն անում տպարաններ, տարածումեն զանազան գրքեր, մեծ մասով, կրօնական բովանդակութեամբ, դարձեալ կաթօլիկական ուղղութեամբ: Պրօտեստանտներին վանքերը իհարկէ հարկաւոր չեն: Նոքա միայն բացեն անում տպարաններ, տարածումեն գլխաւորապէս Սուրբ Գիրքը, և զանազան օգտաւետ գրքեր, բացեն անում ուսումնարաններ զանազան գիտութիւններ ուսուցանելու համար: Հարկաւոր է ասել, որ պրօտեստանտական միսիոներները առաւելապէս գործը առաջ են տանում ազնւութեամբ և սէրով դէպի ամենեքեան, մինչ կաթօլիկական միսիոներները մեծ մասով առաջ են տանում իւրեանց գործը խորամանկութեամբ, շողջորթութեամբ, և խաբէութեամբ: »

Ցաւելով պիտի նկատենք մենք, որ հայկական հոգևորականութիւնը սառն սրտով է նայում այս ամենի վերա: Իհարկէ նայելով հայկական հոգևորականների անգործունէութեան և անհոգացողութեան այս հարկաւոր է դեռ սկիզբ համարել:

— Նոյն օրագրի նոյն №-ի մէջ մենք գտնումենք տեղեկութիւններ այնոր մասին, որ աշխատութիւն է գործվում նոյնպէս յոյն-ռուսական դաւանութիւնը միաւորելու ամբիբիկական եպիս:

կոպրտական եկեղեցու հետ : Արդարեւ 1864 թւին Նիւ-Եօրկից եկաւ Ռուսաստան այս գործի պատճառով պատուար Իւնգը և լաւ ընդունելութիւն գտաւ Մոսկւայի և Պետերբուրգի սրբազան Ֆիլարէտ և Իսիդոր միաբազմութիւնների կողմից, և այնուհետեւ սկսեցան խորհրդածութիւններ այս գործի մասին : Պ. Իւնգի ճանապարհորդութիւնը Ռուսաստանի մէջ և հետեանքները տպւած են ամերիկական «Church Journal» (Եկեղեցական Օրագրի) մէջ, 1864 թ. յունիսի 22 : Եկեղեցիների դաւանութիւնների միութեան խնդիրը դարձեց վերջին ժամանակում իւր վերաւերոպայիների և Ամերիկացիների մեծ աշտարակութիւնը : Այս խնդրի մասին ընդարձակ տեղեկութիւններ կարողէ գտնել ցանկացողը յիշված «Прав. Осозрѣніе» օրագրի յունվարի և փետրվարի № №-ի մէջ : Յօդվածը այսպէս է կոչվում «Взглядъ на вопросъ о соединеніи церквей, на исторію попытокъ къ его рѣшенію и на будущую судьбу» (Հայեացք եկեղեցիների միութեան խնդրի վերա, այդ խնդիրը վճռելու փորձերի պատմութեան վերա և նորա ապագա վիճակի վերա) :

— Ռուսական «Московскія Вѣдомости» օրագրի մէջ կարդացինք, որ Մոսկւայի հայկական եկեղեցու աւագ քահանա Տէր Մովսէս Ալամխանեանը վախճանվել է ապրիլի 29-ին : Մի բողոքովին բարի և արդարասէր և պատւական անձը պակասեցաւ հայկական աշխարհին : Թող արժանապատիւ հանգուցածին հանդիպէ երկնքում նոյն Արդարութիւնը, որ նա սիրել է և Որին ծառայել է իւր կեանքի մէջ երկրիս վերա :

— Իմանումենք, որ Հաշտրխանում վախճանվել է ապրիլի 28-ին նոյնպէս բողոքովին արժանաւոր Հայն Յովհաննէս Սայեաթնեանը : Մենք պատիւ չ'ունէինք անձամբ ճանաչելու այս պատւական Հային, բայց ստացած ունինք նորանից մի նամակ մեր օրագրի սկզբնաւորութեան պատճառով և մենք կարող ենք փաստով հաստատել պ. Ֆանդէեանի խօսքերը թէ «հանգուցեալը ամեն հայ լրագիրների և օրագիրների գործակալ էր Հաշտրխանի մէջ և նոցա առաջագիմութեան համար անխնջ աշխատում էր» (Մեղ. Հայաս. № 18, Նամակ) : Մեր օրագրի համար գտել էր պատւական հանգուցածը այս տարի 15

ստորագրողներ, և խոստացել էր իւր աշխատակցութիւն օրագրի մէջ, պարտաւորելով մեզ մեծապէս : Մեր օրագրի խմբագրութիւնը կամենումէ մի կերպ պարտաւճար կացուցանել իւրան Յովհաննէս Սայեաթնեանի յիշատակի առաջ, ցանկանալով նորան յաւիտենական հանգիստ և բարի յիշատակ և խոստովանելով պ. Յանդէեանի հետ «որ ամեն բարեխիղճ Հայն պէտք է ցաւէ ազգի այսպիսի պիտանի և օգտակար անգամից դնկվելու վերա, մանաւանդ որ նա երիտասարդութեան հասակում վախճանվեցաւ» :

— Ապրիլ ամսին վախճանվել է Մոսկվայում Ս. Եշեվսկին, պատմութեան պրոֆեսորը Մոսկվայի համալսարանում : Բոլոր իւր կեանքի մէջ պրոֆեսոր Եշեվսկին եղել է մի անաչառ արդարութեան և ճշմարտութեան պաշտպան ոչ միայն գիտութեան մէջ, այլ և կեանքը շրջապատող հանգամանքներում : Լինելով միշտ անշահատէր զործունեա, նա վաստակեց նոյնպէս բազմութիւն թշնամիներ : Տ. Գրանովսկու և Պ. Կուդրեավցեվի աշակերտ լինելով, Եշեվսկին արժանաւոր կերպով ներկայացնումէր նոցա, սրբութեամբ պահելով իւր վերա նոցա ազդեցութիւնը : Պատմագրական գիտութիւններ Ռուսաստանում մեծ կորուստ ունեցան վերջին ժամանակ, և Ռուսաստանը մոռանալու չէ միասին դասելու իւր երեք ազնիւ պատմադրական մշակներին. Գրանովսկուն, Կուդրեավցեվին, Եշեվսկուն. սոցա միակ նպատակն էր պտուել և ասել ճշմարտութիւն մարդկութեան վերստ Թրագրիս խմբագրողը բաղդաւորութիւն է ունեցել աշակերտ լինել Եշեվսկու, այո պատուել և սիրել նորան, և նոյնպէս մի սիրալիր ընդունելութիւն գտնել իւր պրոֆեսորի կողմից : Աւելորդ չի լինի ասենք, որ ազնիւ պրոֆեսոր Եշեվսկին աշխատել է մինչև վերջին օրեր նոր տեղեկութիւններով հարստանալու : Վերջումս նա սկսեց պարապել և հայկական պատմութեամբ, և օրագրիս խմբագրողը պատիւ է ունեցել ներկայացնել իւր պրոֆեսորին որպէս հայկական պատմութեան ծանօթանալու միջոց պ. Էմինի ռուսական թարգմանութիւն «Исторія Арменіи Моисея Хоренскаго» (Մովսէս Խորենացու պատմութիւն) և պ. Դիւլոնիէի ֆրանսիական թարգմանութիւն «Histoire de Matheos p'Edesse» (Մատթէոս Եդեսացու պատմութիւն) : Պրոֆեսոր Ե-

շեմակու բոլոր գիտնական հարստութիւններ ծածկեց այժմ սառն գերեզմանը : Հանգիստ քեզ—բարի, ազնիւ. ճշմարտաւէր, պատւական գիտնականդ և քաղաքացիդ :

—Մարդիտի «*Բօլաա*» լրագրի № №-ի մէջ կարդումենք, որ մի զարհուրելի հրդեհը բոլորովին ոչնչացրել է թաքաքօի գործարաններ : Առաջին հաշուով կորուստը հասնումէ աւելի քան 10 միլիօն : Չորս հազար կանայք, որոնք բանումէին սիգարների գործարաններում, մնացել են առանց գործի : Կարծիք կայ, որ այս հրդեհը չարութեան գործ էր :

—Գերմանական «*Allgemeine Zeitung*» լրագիրը գրումէր վերջումս, որ Կոստանդնուպօլսի հայկական պատրիարքը ընտրել էր քսան երկասարդ աստուածաբաններին և ուղարկել էր Վենետիկ միովթարեան սուրբ Ռաֆայէլի (?) դպրոցում ուսումն շարունակելու :

—Լալումէր, որպէս թէ Ֆրանսիական կառավարութիւնը պիտի արգելէր բոլոր հրապարակական դասեր, որոնք բաղմութեամբ կարդացվեցան այս տարի Փարիզում դանաղան պրօֆեսօրներով : Այժմ իմանումենք, որ արգելվել են միայն Ա. Գիւմարի դասերը :

—Մեր հոգու և սրտի ուրախութեամբ յայտնումենք մեր ընթերցողներին (և ուղիւստի ուրախանար Հայերից), որ նոր օրէնսդրութիւնը տպագրութեան մասին Ռուսաստանում—արդէն հաստատվել է թաղաւորական խորհուրդի մէջ և վճռված է գործ դնել այդ նոր օրէնսդրութիւնը անցնող տարուս սեպտեմբեր ամսից : Փառք, զոյութիւն Աստուծուն : Ա՛նքաւ է մեր ուրախութիւնը այս իրողութեան մասին, և յայտնումենք մեր ընթերցողներին : Ալէքսանդրի II-ի, Ռուսաստանի մարդասէր կայսրի անունը այս օրհնելու և փառաբանելու է ամեն մարդասէր հոգին, երբ կ'մտածվի, թէ ինչ նշանակութիւն ունի պրեսսը (տպագրութիւնը) մի ազգի առաջադիմութեան մէջ : Մեր այս ուրախութիւնը կարող է հասկանալի լինել

—Ավստրիական կառավարութիւնը գնել է Հ. Հէլնէի, գերմանացի հանդուցած երեւելի բանաստեղծի այրի կնոջից նորա բոլոր մնացած ձեռագիրներ, նշանակելով նորան տարեկան 3000 գուլդէն (մի ինչով աւելի քան 1851 մանէթ) :

—Պ. Բենամը «*Յիսուսի կեանք*» անվանված գրքի հռչակաւոր հեղինակը գնացել էր իւր կնոջ հետ միասին ճանապարհորդելու փոքր Ասիաի և Ասորիքի մէջ : Յետոյ նա Եգիպտոսի մէջ էր, որտեղ գտել էր շատ սիրալիր ընդունելութիւն իսմաիլ-պաշայի կողմից : Այժմ զարձկ է Փարիզ :

—Փարիզում նորէն արգելվել է ուսանողական օրագիրը «*Le Condide*» անունով :

—Փարիզում կառավարութիւնը թոյլ է տված շինել մահմետական մզկիթ, որ պիտի շինվի ռուսական եկեղեցու մօտ :

—Նամակով հաղորդումեն մեզ, որ տ. Բիստօրին, իստալիաի երեւելի

հանճարեղ դերասանուհին, փոքր ինչ առաջ հիացնումէր Կոստանդնուպոլսի բնակիչներին իւր աննման խաղարկութեամբ : Այստեղից տ. Ռիստորին գնացել էր Աթէնք քաղաքը, որի բնակիչները հիանումէին նորա խաղարկութեամբ նոյն յափշտակութեամբ : Այժմ Րիստորին դարձել է փարիզ : Փարիզում սպասումեն մի նոր խաղացի դերասանուհուն, որ իւր աննման խաղարկութեամբ միջնացնումէ, ասումեն, հռչակաւոր Րիստորուն : Նոր դերասանական հանճարի անունն է Չիլլիլի :

— Պ. Ֆօռը. ձեռնարկեց հրատարակել փարիզում «Journaux et Journalistes» (Օրագիրներ և Օրագրագրողներ) անունով տետրակներ : Սոցա մէջ պիտի տպւի իւրաքանչիւր օրագրի պատմութիւնը, խմբագրողների կենսագրութիւնը և նոցա ֆատորաֆիկական պատկերը : Այս նշանաւոր աշխատութիւնը, որ ցոյց կտայ թէ ինչ քայլափոխներ է արել միտքը Ֆրանսիայի մէջ, յանձնված է պ. Ալֆրէդ Սիրվէնին, երիտասարդ գրողին, որի տաղանդը և անկողննապահութիւնը խոստանումեն դործին մեծ աջողութիւն :

— Վենետիկան Ս. Ղազարի վանքի վանահայրը գնացել է փարիզ դա-նադան պայմաններ առաջարկելու Նապօլէօնի III-ի տիւրուս Կեսարի Պատմութիւն անունով աշխատութիւնը հայերէն թարգմանելու համար, (Голосъ) :

— Լուսմենք, վերջին ժամանակում ստացվել է Նորին Վեհափառութե-նից, Հայերի Կաթողիկոսից կոնդակ, որով Նորին Վեհափառութիւնը հա-մաձայն չէ աղբային ստորագրութիւն բանալու Ներսէսին V-ին արձան կանգնելու համար, ասելով, որ Հայերի մէջ մինչև այսօր սովորութիւն չէ եղել հոգևոր անձներին արձան կանգնելու :

(Նամակ) : Գերագլխու պարոն Ս. Ս :

. Նաև ընդունէք խնդրեմ դրած յօդուածս և խնդ-րեմ տեղ տալ օրագրիդ էջերուն մէջ համազգի եղբարց հա-ղորդելու

Ա. խաղիսա :

Ե : Մ :

Հայկական ազգի մէկ պակասութիւն ալ անկրթութիւն- թիւնն է :

Երանի այն Օրագրին որ իր ազգին կրթութեան և ուսումնասի-րութեան վրայ ընդհանրապէս ալ չեն է գոնեա մասնաւոր կերպով փոյթ մը կունենայ, որովհետև մեր Ազգը այս մասին հինաւորց ան-բժշկելի հիւանդ մըն է կարծուած

Արդեօք ինչ իրաւացի գանգատներ լսած է մեր ազգը անկրթութենէ առաջ եկած իր չար պտուղներուն համար, և ինչեւ ալ կըլսէ տա-

կաւին : Եթէ կենդանի ըլլային Հայաստանի հողերը կերակրոց անուշահամ աղեր, ինչպէս մի՞նչ Ներսէս, սուրբ Թարգմանիչք, Խորենացին, Շնորհալին, Լամբրոնացին, և բարեպաշտօն և Աստուածասէր քաղաքական իշխաններն, ինչ վայել պիտի կարդային մեր խեղճ Ազգի վերայ դեռ այսչափ ատեն իր անկրթութիւնը չլծողներուն ու քաղաքականութիւն չսորվելուն համար, ուսման համը չառնելուն և արժանաւորութիւն չձանչնալուն համար, բնական և արհեստական գործոց մէջ ծաղկուած չըլլալուն համար, (Թէպէտ—երբեմն ծաղկուած էր), հոգեկան և մարմնական բարեկարգութեամբ դեռ ևս անպաճոյճ մնալուն համար Ով ժողովուրդ խիստ, ինչ շահ տեսար քո անկրթութեան այս դառն պտուղներէ. աչքդ քոց ու տոհմ թէ՛ որ աստիճան դժբաղդութեանց ու անհուն ցաւերու ծովուն մէջ ընկղմեր ես անմխիթար քո այդ անկրթութեան երեսէ. արի՛ հիմայ ո՛վ Քննար Խորենեան և քո արտասուօք թրջած թեւերու տխուր արձագանդը բանել տուր սար ու ձոր դառն հառաչանքով մը թէ՛ «այս ամենայն չարիք հասին ի վերայ մեր յանուսումնասիրութեանէ» : Լաւ գիտնաս որ «կոյր գրկի ի ճառագայթից արեգական, իսկ տղիտութիւն ի կատարեալ կենաց» : Լաւ է կոյր աչօք քան կոյր մոօք : Կրսէ Նշիչէ պատմագիր : Շիտակը ըսեմ մեր ազգին ի սկզբանէ անտի կրած ու կրելի դժբաղդութեանց պատճառն թէպէտև անմխաբանութիւնը, նախանձը, ատելութիւնը, ետութիւնը, և այլն կըդնեն, բայց գլխաւորաբար անուսումնասիրութիւն և աս անկրթութիւնն է : Աս անկրթութիւնն է որ մեր Ազգին տունը քանդեց

Եւրոպայի որ Ազգէն վար է մեր Ազգը իր բնական կատարելութեանց կողմանէ

. . . Վերջապէս մեր Ազգն ալ որպէս զի ծաղկի ու կրթուի դիտութեամբ և քաղաքականութեամբ պէտք է որ ճանչնայ իր ամեն մէկ կատարելութիւններն և պակասութիւնները և ուրիշներուն ալ ճանչցնել աշխատի, և ընդհանուր ուսումնասիրութեան ջանքն ալ միշտ վառ ու բոլորք պահէ իրեն սրտին մէջ : Ասիկ գրելուս յորդորմը եկաւ ինձ վերջ տալով խօսքերուս ամենահարկաւոր աշխատութիւն մը համարեմ ինձ համար ազգային կրթութեան և ուսումնասիրութեան վրայ գրել առանձին տետրակներ, ու ջոկջոկ յօդուածներով հաղորդել ուսումնական գեղեցիկ տեղեկութիւնների հետ ցանկալի համապոկեաց ըստ ժամանակին :

ԵՂԻՇԷ ՄԵՐԾԱՏՈՒՆԵԱՆ :

[Ծանուցմունք Խմբագրութեան կողմից :

—Օրագրիս Խմբագրութիւնը առանջարկուէ իւր ընթերցողներին, եթէ ժամանակ ունին, կարդալ թիֆլիսեան լրագրի

(Մեղ. Հայաս.) 19 №-ի մէջ մի քանի խօսք օրագրիս և զլիաւորապէս օրագրիս խմբագրողին անձի ընդդէմ : Մենք կարող էինք տպել այն խօսքերը, բայց մի կողմից խնայելով տեղը օրագրիս մէջ, և միւս կողմից հաւատացած լինելով, որ մեր ընթերցողները լինելու են անբաւական և անգոհ, եթէ մեր օրագրի թերթերը լցնէինք այնպիսի անտեղի և անվայել խօսքերով, մենք չ'տպեցինք նոցա: Բայց որովհետեւ ճշմարտութիւնը—մեր այբ և քէն—հայհոյված է բոլորովին լրագրի մէջ, առաջարկում ենք մեր ընթերցողներին լրագրի խօսքերը կարդալու ժամանակ աչք գցել մեր օրագրի այն տեղերին, որոնց մասին կամեցել է խօսել լրագրի գրողը :

Յիշված լրագիրը գնահատումէ մեզ և մեր գործը այնպէս, ինչպէս սովոր էր նա և վայել էր նորան, անձնական կըքով գրգռված, վարվել մի ազնիւ, գեղեցիկ և ազգօգուտ գործի հետ : Մենք դիտենք աղբիւրը : Մեր սիրող սիրտը կարող էր միայն ցաւել մինչև այսօր, և այժմ ևս բոլորովին ցաւում ենք յիշված լրագիրը գրողներին: Լրագրի նոյն №-ի մէջ պ. Քուչուբեգեանի յօդվածը վերջանումէ այս խօսքերով. «Հայերի կրիտիկական հանդէսը բացումէ մի մեծ փնասակար պատերազմ ընդդէմ միմեանց, այնպէս որ առաջանումէին վատամիտ կողմնակցութիւնք, ատելութիւնք, հայհոյանք մէկմէկու վերա, նախանձոտ և բարկութեան կիրքեր և այլն» :

Հաղար անգամ պատրաստ ենք ասել, որ բոլորովին ճշմարիտ է ասում պ. Քուչուբեգեանը, և ընթերցողին հարկաւոր է միայն, այս խօսքերի արդարութեան մասին համոզվելու համար, աչք գցել նոյն №-ի նախընթաց խօսքերին :

Մենք աղօթում ենք, և աղօթելու ենք միշտ ամեն ջերմեռանդութեամբ և սէրով, որ դոցա ներքին դոցա բոլոր աւրածը , ...
. . . . Տէր, թող դոցա, զի ոչ գիտեն զինչ գործեն» (Տէր, ներքին դոցա, որովհետեւ չգիտեն ինչ են անում» Ղուկ. աւետ. գլ. իգ. 34) :

Մեծ սլաութ և համարումն ցոյց տված կ'լինէինք իհարկէ Մեղ. Հայաս. լրագրին, եթէ կամենայինք նորա ամեն մի սնոտիաբանութիւնք մեր օրագրի մէջ քննութեան տակ գցելու :

և պատասխանելու նոցա : Մենք այնքան գնահատում ենք մեր ժամանակը և ընթերցողներիս ուշադրութիւնը, որ ազատ ենք համարում միշտ այդ անախորժ գործից : Մեզ թոյլ կ'տանք միայն նկատելու, (զարմանալ չէ հարկաւոր,) թէ ինչ մտքով ցանկանում է լրագրի գրողը մեր գործի դադարումն : Այս ինչ ինքնակոչ երեսփոխանութիւն է բոլոր մեր ընթերցողների առաջ ?

Եթէ մեր ընթերցողներին մեր գործը բոլորովին անօգուտ կ'երևի, և նոքա կ'դադարեն կարդալ մեր օրագիրը, մենք այնքան նվիրված ենք հասարակութեան գործին, որ այն ժամանակ մենք մեր ընթերցողների հետ կ'շտապենք օր մի առաջ դադարեցնել մեր գործը, ապա եթէ ոչ-այս ինչ աններելի, աւելորդ և անխոհմ հոգաբարձութիւն է լրագրի կողմից մեր մասին ? Բոլորովին պատրաստ ենք հաւատալ, և հաւատացնել լրագիրը, եթէ միայն կարող է նա, այս անգամ գոնէ, ուշադիր լինել մի իմաստուն խօսքին, որ եթէ դադարէր ևս մեր գործը, ոչինչ շահվելու չէ սորանից լրագիրը ; որովհետև ամեն գործը ստանում է աւելի զին միայն իւր ներքին արժանաւորութիւններով : Եւ թէ ինչ արժանաւորութիւններ է ունեցել երբէք և ունի այժմ Մեզ. Հայաստան լրագիրը, կարելի է համառօտ խօսք ասվի մի օր դորա մասին :

Մենք չենք մոռանում երբէք մի թուրքական առած, որի խորին իմաստութիւնը առաջարկում ենք ամեն ազնիւ մշակին և ներգործողին. « Ու կանգնում է քարեր զցելու այն բոլոր շների վերա, որոնք հաչում են նորա ետևից, երբէք չի հասնի իւր ճանապարհորդութեան նպատակին » : Այսքան միայն :

— Հարկաւոր ենք համարում ասել երկու խօսք մեր ընթերցողներին, թէ ինչ կնշանակեն մի օրագրի մէջ խմբագրողը և Հրատարակողը : Այս մենք կատարում ենք այն պտուճառով, որ մինչև այսօր հայկական օրագրակաւութեան մէջ ճշդութեամբ չեն որոշված եղել այս երկու հասկացողութիւնները : Երոպայի և ամեն բարեկարգված հասարակութեան մէջ առ հասարակ այսպէս է կատարվում այս գործը : Եթէ օրագրի հրատարակման իրաւունքը խնդրում է կառավարութենից այնպիսի անձը, որ ստացել է հարկաւոր ուսումն և ընդունակ է օրագիրը հրատարակելու, նա ինքն դառնում է և խմբագրող, այսինքն. դրոմէ յօղվածներ, ընդունում է ուրիշների յօղվածներ և վճռում է թէ այս կամ այն յօղվածներ կարող են կամ չեն կարող տպվել, մի խօսքով նա, որպէս խմբագրող, տալիս է ուղղութիւն իւր օրագրին և պատասխանատու է և նիւթերի բովանդակութեան և հրատարակման մասին : Եր-

բեմն պատահումէ այնպէս, որ երկու անձներ խնդրումեն մի օրագրի հրատարակման թոյլտուութիւնը։ Նոցանից մին կառավարումէ օրագրի բոլոր արտաքին կողմը։ ստորագրութեան հաւաքումն, օրագրի տըպագրութիւնը, արտաքին նամակագրութիւններ, օրագրի ուղարկումն, բաժանումն, նա արումէ նոյնպէս օրագրի բոլոր ծախսերը, խմբագրողը անհող է թէ մուտքի և թէ ծախսի մասին։ նա պահանջումէ իւրան և աշխատակիցներին հարկաւոր գումարը, որ տվի նորան անյապաղ։ Այդ ժամանակ նա կոչվումէ և ստորագրվումէ օրագրի մէջ հրատարակող։ Միւսը կառավարումէ օրագրի ներքին կողմը։ սա պատասխանատու է օրագրի բովանդակութեան և յօդվածների տրժանաւորութեան մասին։ Սա կոչվումէ և ստորագրվումէ խմբագրող։

Բայց երբեմն վաճառական մարդ, զանազան առևտրական հաշիւներով, բոլորովին առանց ամեն մտքի և կարծիքի (պրետենսիա) օրագրականութեան գործը հասկանալու, առնումէ կառավարութենից օրագրի հրատարակման իրաւունքը։ Սորանից առանձին պայմանով ստանումէ ուրիշ բանիմաց ուսումնականը և վարումէ օրագրի ամենատեսակ գործերը թէ արտաքին և թէ ներքին, այսինքն և հրատարակողի և խմբագրողի պաշտօններ։ Sapiienti sat. Խմաստունին բաւական է այսչափ։

—Օրագրիս խմբագրութիւնը յայտնումէ իւր ստորագրողներին և մասնատրապէս նոցա, որոնք ստանումեն օրագիրս նվիրաբար, որ նվերներ հարկաւոր է համարել միայն խմբագրողի կողմից

—Փարիզեան նամակի մասին տեսնել «Библиот. для Чтен.» օրագրի № 2, 1865 :

—Օրագրիս մարտի, ապրիլի և մայիսի № № միասին հրատարակվեցան։ վեց թերթի տպագրութիւնը սկսվեցաւ մարտի սկզբում և վերջապաւ օգոստոսի 14 (?) : Փառք Աստուծուն։

—Այս անգամ մենք արդէն չենք նշանակում տպագրական սխալներ մեր տետրակների մէջ, որովհետեւ նոքա բազմաթիւ են չատ, և արվել են այդ սխալները մեր վերջին սրբագրութենից յետոյ, դուքէ ակամա։ Հաստատենք մեր խօսքը գործով, վեր առնենք օրինակի համար 7 կիսաթերթը։ 172 էրեսը, մենք ոչինչ չենք ասում այնոր մասին, որ գրեթէ բոլոր տառերը ծռռ. և թեք են ընկած (այդ կարելի է տեսնել ամեն էրեսների մէջ, այդպէս ընդունված է արդէն տպարանում) : Բայց ահա երեսի մէջ տեղից փախել է մի տեղ տ տառը, ներքևից 8 տողից կորել է փարենթազիսը, 7 տողից թռել է վերջակէտը։ Գարձնենք էրեսը (174), ներքևից 5 տողում ա և դ ֆրանսիական տառերի փոխանակ տպված են լ և դ, և փոխ. բիւլ գօշ դուրս է եկել լիւլ դօշ : 176 էր. 6. տողում փ փոխ. դ է տպված և փոխ. փիմնազ զիմնազ, նոյնտեղ փոխ. փբօիէ կարդվումէ դիբօիէ, մի տող ներքև փոխ. գերէն գերէն (ֆրանս) : 178 էր. ներքևից 14 տողում փոխ. փիւլ

դիւն 179 եր. փոխ. բեմիւ լեմիւ, ներքեւ փոխ. դիւ բիւ, և այլն և այլն : Եւ այս բոլորը մի կիսաթերթի մէջ : Ով կառնենումէ կարողէ մեր վերջին սրբազրութեան թերթը տեսնել տպարանում մեր ստորագրութեամբ :

Ուրիշ կիսաթերթ. 185 երեսին դ տառը տարվել է զլխիւայր : Ինչի՞ պիտանաւորիով է վարժվում : 196 երեսին ներքեւից 16 տողում կարդում ենք լինչև փոխ. մինչև որոնցից է չորս բերել և տառը ? 201 երեսին ներքեւից 11 տողից թռել է վ տառը, և ուր է գնացել ? Նա չորս է բերել միւս երեսին ուղղակի 11 տողում : Այս տողը հարատէր գտով, ինչո՞ւն է նորան և փոխ. բի դուրս է եկել վրի :

Մի տող ներքեւ մի բառի մէջ տեղ կպել է (որոնցից է դուրս թռել ?) է տառը, և այլն և այլն : Բառական է :

ՄԵՐ ՆԵՐՔԻՆ ԳՈՐԾԵՐ :

. . . . Ներսէս Ծիարձանը, Յարութիւն վարդապետ
Ալամարեանի յիշատակը : Քարվեցաւ վանքի բոլորի
չաւրջը : Վանքի ժամասացութիւնը : Պատարագի ժա-
մանակը : Ներսիսեան ուսումնարանի տպարանը : Խո-
ջիվանքի գերեզմանատունը : Ներսիսեան ուսումնարան
նի քննութիւնները : Աղջկերանց գեմնապիէն : Հայերէն
թէաւորը : Պօլսեցի դերասանն ու դերասանուհին
Խեղճ կնիկաբնաւորի գործի կանգնիլը : . . .

Մեր բանը միշտ էսպէս է. որ մէկ որեւիցէ նոր գործին
տաք տաք կաշու մեն, վազվզում են, գռռում են, գոչում են, բայց
յետոյ, շատ շուտով, մէկ կամ երկու տարվայ վրայ թող-
նում են բոլորը, մոռանում են հերվայ աշխատանքը, վազվզելը
ամենը, ամենը

Էս մէկ քանի ամիս առաջ ամենքի բերանից լսված նոր
լուրը Ներսէս Ծիարձան շինելու վրայ էր : Հիմի էդ լուրն
էլ գնաց մեր ամենաընդարձակ ազգային արխիւը :

Թիֆլիսին փոքր ինչ կենդանութիւն տվող ազգային գործ-
ծերից կարելի է յիշել միայն լուսահոգի Ալամարեան Յա-
րութիւն վարդապետի համար կատարած հոգեհանգիստը էս
տարվայ մայիս ամսին Խոջիվանքի եկեղեցումը : Էն օրը դան-
վելին հանդիսումը մնա ութսուն մարդ Ալամարեանցի աշա-
կերտներից : Պատարագից և հոգեհանգստից յետոյ բոլոր հան-
դիսակցանքը հրաւիրված են եղել մէկ փառաւոր ճաշի Խո-
ջիվանքի մեռելատանը : Ճաշը պ. Թայրեանի ծախսով է ա-
րած : Թիֆլիսումը բառական մանեթներ է ժողովվել Ալամ-

դարեանցի համար արձան շինելու :

Ասումեն, թէ հոգևորականների վրայ մի 'խօսէք : Էսպէս ասողները կարծումեն, թէ մենք սովորութիւն ունինք լաւն էլ, ու վատն էլ մէկ կարգ գցելու Լաւերին յիշումենք նրանց նմանողներ աւելացնելու, մեր վատ բաներն էլ, թէ հոգևորականներին ու թէ աշխարհականներինը, չենք ուզում ծածկել-շուտով առաջն առնելու և ոչնչացնելու համար :

Հիմի մեծ բաւականութիւնով ասումենք, որ վանքի բոլորի շուրջը քարվիցաւ, ինչպէս լեւինք, վանքի երեսփոխի օգնական պ. Մ. Պատկանեանի աշխատութիւնով : Շնորհակալութիւն էդ պարոնին, բայց մի՞թէ միևնոյն ժամանակը կարող ենք մոռանալ, վանքումը տիրացուների ժամասացութիւնն .

. . . Մի՞թէ չէ կարելի այս մասին էլ հոգալ : Ինչէ՞ չպէտք է հոգս քաշվի լաւ ձայնաւոր տիրացուներ պատրաստելու, որ կիրակի օրերով մէկ մարդավարի ժամասացութիւն լսէ ժողովուրդը : Մէկ էլ որ պատարագը առաւօտներն են անում . — աւելի լաւ չէր լինի, որ կէսօրին լինի միշտ, որ ամեն կարգի ժողովուրդը կարողանայ պատարագ տեսնել :

. . . Երևեց մեր լուսահոգի Ներսէս Ե-րը Թիֆլիսումն ուսումնարան, աշխատեց նմանապէս տպարանի համար ու գլուխ էլ դուրս տարաւ : Հոգս տարաւ գերեզմանատան համար ու շինեց Հաւաքար գերեզմակ պարսպով Խօջիվանքի գերեզմանատունը :

Բաւական լաւ էր բանում տպարանը առաջին տարիները, բայց յետոյ, մանաւանդ լուսահոգի Ներսէս Կաթողիկոսի մահից յետոյ, տառերը փչացան, մեքենաներ չը կար նոր տառեր ձուլելու, ու հիմի 8, 9 ամիս է որ բոլորովին կողպած է տպարանը ու թողած անտէր անտիրական : Մի՞թէ չէ կարելի մէկ քանի հազար մանկթ փօխ առնել ուսումնարանի գումարից, կարգի գցել տպարանը, ոչ գործ կարողանայ կատարել և ոչ թէ հիմիկայ պէս

Խօջիվանքի պարիսպը շինել է Ներսէս Կաթողիկոսը ժողովուրդի փողերով : Բայց անտէր թողնելով գերեզմանատան պարիսպը փչացել է և փչանումէ : . . . Գերեզմանատան դրան մօտ հարկաւոր է մէկ պահապան պահվի և քանդված տեղերը նորոգվին :

Պարսպի համարեա թէ կէսը շուտ է եկել ու ամեն տե-

սակ անասունների համար ամեն կողմից ճանապարհ է բաց ելել գերեզմանատուն մտնելու ու կեղտոտելու : Էս քանի տարի է ասումեն, իբր թէ դաւթրով փող են ժողովում քաղաքումը խօջիվանքի պարիսպը կարգի գցելու : Էլ ե՞րբ : Քանի գնումէ, փչանումէ, արդէն չէ շինվում : Շինումեն շինեն, էլ ինչի՞ են սպասում : Էւպէս երկար փող ժողովել կլինի :

Մեր ուսումնարանի վրա էս անգամով միայն էս ենք ասում, որ մախիմ քննութիւններ սկսվեցան և յուսիսի կէսին վերջացան : Քաղաքից դուրս գնաց ճանապարհորդելու զէպի Թէլաւ, Սընախ և Զաքաթաւա մեր Առաջնորդ, սրբազան Մակար Արքեպիսկոպոսը, յետոյ եկաւ քաղաք և շուտով նորէն դուրս գնաց : Էս տարի աղջկերանց գիմնաղէա բաց արին քաղաքում : Գիմնաղէն գտնվումէ Կուկիա Խարլովի տան :

Թէպէտ ուշ է հիմի, թէպէտ թէատրի վրայ նկատողութիւնները շուտով պէտք է գրվէին, բայց մեր օրագրի ուշանալու պատճառով, մինք էլ հիմի ենք ուզում մէկ երկու խօսք ասել մեր թէատրի վրայ :

Մախի սկզբներումը երեք անգամ Հայերէն թէատր կար էստեղ : Մենք ներկայ ենք գտնվել միայն առաջին երկու խաղարկութիւնին : Մախի 1-ին խաղացին պ. Պատկանեանի թարգմանված «Թուղթ Խաղացողի կեանքը» և մախի 7-ին «Լուքրեցեա Բօրջիտի» երկրորդ արարվածը, «Վինետիկի վաճառականի» առաջին արարվածի երրորդ տեսիլը և Թուղթ Խաղացողի երկրորդ և երրորդ արարվածները :

Էս բոլոր խաղարկութիւնների մէջ տեսանք Թիֆլիսումն առաջին անգամ պօլսեյի դերասան և դերասանուհի պ. Թովմաս Ֆասուլիճեանին և տիկին Պայճառ Ֆասուլիճեանին : Առհասարակ խօսելով, կարելի է ասել, որ էս սկզբում բոլոր խաղարկութիւններից աւելի մեծ յաջողութիւն գտաւ «Թուղթ Խաղացողի կեանքը», թէպէտ դա էլ պակասութիւններ ունէր մանսուանդ առաջին գործողութեան մէջ : Յաջողութիւն գրտաւ էդ պիեսին աւելի էնդուր համար, որ ողջ պիեսին խաղացին, բայց միւս պիեսեքը բոլորովին անհասկանալի մնացին ժողովրդի համար, որովհետեւ ինչպէս կարելի էր մէկ նոր պիեսից մէկ կտորը, մէկ արարվածը և մինչև անգամ արարվածի մէկ մասը տալ անձանթ ժողովուրդի համար : Հա, եթէ

մէկ քանի անգամ խաղացել էին էն պիւսան ու յետոյ նրա նից ժողովորդի հաւանած կտորները կրկնել էին, էլ ի մէկ բամի նման էր, թէ չէ ի՞նչ իմացաւ ժողովուրդը Լուկրեցիայից, Շէյլքից—բոլորովին ոչինչ: Կազատէ արդեօք մեզ Աստուած էդ բոլորովին անտեղի Լուկրեցիաների և Էրնանինների թարգմա-
նութենից

Տիկին Պայծառի մասին ասելուներս էս է, որ դրա խաղը կենդանի և իրա դերի հասկացող խաղ է: Դրա շարժվածքի քնքշութիւնը և ձէնի քաղցրութիւնը յայտնի կերպով ցոյց տվեց Թիֆլիսցիներուն մեր առաջվայ դերասանուհիների անյարմարութիւնը դրամաներ խաղալումը: Էնպէս մէկ ակն է դուրս թռչում տիկին Պայծառի բերանից և էնպէս ազդու կերպով, որ ուրիշը շատ բառերով չէր կարող յայտնել միւսին միտքը: Դրա պակասութիւններից գլխաւորը, ինչքան որ մենք կարողացանք նկատել էն է, որ շատ ծանր ու բարակ ձէնով է խօսում, էնպէս, որ շատ բառեր կորչում էին և բոլորովին չէին հասնում շատի ականջին: Մէկ էլ, երևի, խրատված լինելով, աշխատում էր տիկինը պօլսերէն լեզուի ձևերը փոխել և Թիֆլիսերէնին նմանեցնել: Բոլորովին զուր աշխատանք: Ներկայացրէք ձեզ մէկ դերասանուհի, որ մէկ կրակված, տաքացած ժամանակը բեմի վրայ պէտք է իր միտքը դադրեցնէ էնդուր վրայ, թէ «ասոնք» չոպէտք է ասէ, «սրանք» պէտք է ասէ: Թող փոքր ինչ անհասկանալի լինի դրա լիզուն մէկ քանիսին, բայց կիսնդրենք որ միւս անգամները խօսի դա իրա բնական լեզուով, որ մենք կարողանանք դրա խաղի բոլոր գեղեցկութիւնը հասկանալ: Պ. Ֆասուլիճեանի խաղի մասին կասենք միայն, որ դրա խաղը աւելի բարձր չէ մեր էստեղի առաջնակարգ դերասանների խաղից: Դրա գլխաւոր պակասութիւնն էն է, որ շատ բառերումը անկանոն շեշտադրութիւն է անում:

Էս ամսի սկզբին մեր դերասանները. պ. Զմշկեանը, Ա. մերիկեանն, և Մանգլինեանն, լուսմենք, գնացին քաղաքից դէպի Շուշի և էնտեղից գնալու են զանազան քաղաքներ հայերէն թէատրներ խաղալու: Մեզ յայտնի չէ դրանց նպատակը, միայն կասենք, թէ աւելի լաւ էր էսպէս մեծ քաղաքումը

բան տառաջացնել քան թէ գնալ ուրիշ քաղաքներ և հասնել անյաջողութենից աւելի մեծերին հանդիպել։.....

Արջացնում ենք էս անգամով մեր խօսակցութիւնը մէկ բաւական ուրախացնող լրով։ Թիֆլիսումը, ինչպէս յայտնի է էս վերջին տարիները մեծ բուրգի առնուառ կայ։ Շատ պարագայ մարդ գործ գտաւ էտուրով։ Թիֆլիսի զանազան մասերում գտնվող խեղճ, օրվայ ապրուստի կարօտ, կնիկարմատներն էլ որոնք մինչև հիմի ուրիշ մարդու համար գործ չենել մահացու մեղք էին համարում, հիմի մօտ 100 հոգի բանում են զանազան քարվասերումը։ Օրական ստանում են 25 կօպ, ու օր օրի վրայ, ասում են, շատանում է կնիկարմատների թիւը։ Օրինաւոր կերպով ապրուստ ճարելը ամօթ չէ բոլորովին ոչ կնգայ համար և ոչ մարդու համար։ Աստուած տայ, որ էդ խեղճ կնիկարմատներուն ամեն անգամ վարմունք ունենալուց ազատելու, ուրիշ իրանց յարմար գործեր էլ տան որովհետև իրանց թիւը ոչ թէ հարկւրով է, այլ հազարներով։

1865 յունիսի 20 :

ԹԻՖԼԻՍՅԻ ՀԱՅ։

ԽՄԲԱԳՐՈՒԹԵԱՆ ՊԱՏԱՍԽԱՆՆԵՐ :

Օրագրիս Խմբագրութիւնը խնդրում է իւր նամակագրողներին և առհասարակ դէպի Խմբագրութիւն դարձողներին իւրեանց պահանջներին, յանձնարարութիւնների և բոլոր յարաբերութիւնների պատասխանը կարգաւ օրագրիս վերջին երեսի վերա։ Պատասխանիս մէջ նշանակված կլինին քաղաքի անունը, և ազգի ու անունի առաջին տառերը։ Իսկ յօդված ուղարկողների համար և յօդվածի անունը։

Աստրախան, Ուր. Գ. Ք. Ձեր աշխատութիւնները ստացանք և կարդացինք։ Կ'աշխատենք նոցանից մին յետագա Պէ-ի մէջ տպել։ Թարգմանութիւնը երևում է ուսանական լեզուից է, բայց հաղորդեցէք, եթէ կարելի է, որ բանաստեղծից! Օրագրիս առաջին հրատարակութիւնը ուղարկվեցաւ Ձեզ, յունիսի 25-ին։

Դօրպատ, Յ. Մ. Ձեր նամակը ստացանք։ Դուք հաւանելք մեր օրագրի մէջ բովանդակված նիւթերի ընտրութիւնը և բարի յատկութիւնը։ Մեր օրագրի Խմբագրութիւնը բաղաւոր պիտի համարէ իւրան, եթէ կ'կարողանայ միշտ այդպէս յարմարվել

Ձերանման ազնիւ և իմաստուն Հայի լուսաւորված ճաշակին; և
գործ պիտի դնենք ամեն հնար այս նպատակին հասնելու :

ԹԻՖլիս, Գ. Թ. : Ընդունեցէք մեր խորին շնորհակալու-
թիւնն Ձեր բարի գործի համար : Հաւատումենք բոլորովին, որ
չար և թշվառ լեզուներ և գրվածներ կարող չեն Ձեր վերա
ոչինչ ազդեցութիւն ունենալ : Ձեր ուղարկված 50 մանէթը գործ
կ'դնենք մեր օրագրի համար և խնդրումենք յայտնել մեզ հաս-
ցէն, որոնցով կարող լինինք մենք ուղարկել օրագիրս : Դուք
գրումէք, որ օրագիրս ստացած և կարգացած ունէիք, երբ
կարդացիք ԹիՖլիսի լրագրի հասցյանքը դէպի մեզ, և թէ
այն խօսքերի ազդեցութեամբ կամենումէք ահա ոգևորել մեզ :
Հաւատացնումենք Ձեզ, Մեծապատիւ Պարոն, որ այն խօսքերը
կարող չէին ոչինչ տալաւորութիւն ունենալ մեր վերա (Մենք
գիտէինք նոցա մոլթ, անարժան աղբիւրը) և մենք նոյն ե-
ռանդով կշարունակենք մեր գործը : ԹիՖլիսի լրագիրը լինե-
լով բոլորովին յետամնա, օբսկուրանտ, ...

. պիտի անշուշտ զար-
հուրվէր մեր լոյսի առաջ, թէ և ուշադիր լինելով Ձեր նմի-
րատվութեան, լրագրի խօսքերը անօգուտ չ'եղան հայկական
ազգի համար :

Ամենեցուն յետագոյ Մեծապատիւ Պարոններին : Մոսկվա,
Մ. Ս. Մոսկվա, Ս. Ս. Նոր Բայազ. Բ. Ա. Ա. Ախալքիսա, Ե :
Մ : Ախալքիսա : Ս. Բ. Դ. Օրագրիս Խմբագրութիւնը յայտ-
նումէ իւր շնորհակալութիւնն Ձեր խրախուսական նամակնե-
րի, և օրագրի լաւ ընդունելութեան համար : Մեր օրագրի
Խմբագրութիւնը բաղդաւոր պիտի համարէ իւրան, եթէ կը-
կարողանայ մինչև վերջ ճշմարտացիել Ձեր յոյսերը և ար-
ժանի մնալ միշտ Ձեր այժմեան համարման :

ԹիՖլիսում Ի. Բ. Ձեր գեղեցիկ յօդվածը «Շ ա ու լ ա տ ա ն ը
ուսումնարանի մէջ» անուանով չէ կարող այժմ տպվել :
Եթէ կամենումէք-թոյլ տվեցէք յօդվածը մնայ մեր մօտ; կարելի
է ուրիշ կերպով նա կարողանայ տպվել :

Մոսկվա, Օր : Մ. Ս. Մենք չենք գործածում յ տառը այն բա-
ռերի վերջում, որտեղ այդ տառը չէ հնչվում; հարկաւոր է
գրել այնպէս, ինչպէս արտասանումենք : Վերա բառը գրումենք

առանց յ տառի, «երեսիս, առարկաս նոյնպէս, որովհետեւ յ չէ արտասանվում: Յայտնի է և ահա յայտնումենք, որ մենք մեր աշխատակիցներից և նամակագրողներից ոչ ոքից չենք պահանջում մեր նորաձեռութիւնները ընդունելու (1): Մենք թոյլ ենք տալիս, ինչպէս ընթերցողներս արդէն զիտեն, նաև գաւառական լեզուով զրված յօդվածներ: Առաջարկված նորաձեռութիւնները կարողէ գործածել օրագրիս մէջ Օրագրիս Խմբագրութիւնը: Իհարկէ ժամանակը կ'վճռէ թէ մեր ընդդիմակացները ինչ կրքով են զինաւորվում մեր ընդդէմ և եթէ մեր նորաձեռութիւնը ունի իմաստ և կընդունվի վերջապէս մեր լեզուի մէջ թէ չէ: Մեզ թւումէ, որ և այժմեան հայկական գրականութեան մէջ արդէն, իհարկէ ընտիր գրականութեան մէջ միայն, օրինակ Հիւսիսայիւլի մէջ, յ տառի աւելորդութեան խոտտվանութիւնը արդէն կայ և, դորա ոգին զգվումէ: Մածապատիւ բազմաշխատ Ս. Նազարեանցը իւր գրվածների մէջ միշտ ասել է «քահանաներ, առարկաներ» թէև եղականում գործէ ածել «քահանայ առարկայ»: Ծիածան-Մասնաց Աղաւնի օրագիրը նոյնպէս գործ է ածում «քահանաներ» այսինքն յոգնակի թւում առանց յ տառի: Բայց առաջ միշտ գրվումէր քահանայներ, առարկայներ: Մտածող մարդը զիտէ և հասկանումէ բոլորովին, որ լեզուն քանի առաջ կ'գնայ, այնքան պիտի մաքրվի և կանոնաւորվի: Եթէ այժմ մեր ընտիր օրագիրները արդէն բաց են թողել յոգնականում յ տառը, հարկաւորէ հաւատալ, որ մի օր և եղականում բաց կ'թողնեն այդ տառը: Եղականի գործիական և ներգոյական հոլովներում կ'մնայ, կարծումենք, յ տառը (եթէ ուրիշ հնար չի գտնվի) որովհետեւ այդ երկու հոլովներում, ա տառից յետոյ «ով» և «ում» վերջաւորութիւնները «եով» և «ում» ի ձայն են հանում: օրինակ՝ «առարկայով», «ոսկվայում»: Ուրեմն

(1) Ծանօթ, Մենք թոյլ ենք տալիւ մեզ փոխել կէտադրութիւնը եւրոպականի վերա Գրիմի առակի թարգմանութեան մէջ, կարծելով թարգմանող օրիորդին մեր հետ համաձայն կէտադրութեան մասին: Տեղեկացանք, որ աղնիւ թարգմանողը կամենումէ գործ ածել հայերէնում միայն հայկական կէտադրութիւն, ինչպէս Ներողութիւն աղնիւ թարգմանողից, յայտնումենք մեր ընթերցողներին, որ թարգմանութեան կէտադրութիւնը հարկաւոր չէ համարել հեղինակուհու գործ:

նոր հայկական քերականութիւնը կ'կանոնաւորէ թէ երբ մի բառը վերջանումէ ա տառով, գործիական և ներդոյական հոլովներում ա տառի և ուլ, ում վերջաւորութիւնների մէջ ընդունվումէ յ տառը: Օրագրիս Խմբագրութիւնը ամենամեծ անհամբերութեամբ, սպասումէ Թուրքաստանի հայկական անաչառ և առաջադէմ խմբագրողների կարծիքը այս խնդրի մասին, մեր նորաձեւութեան մասին, որ յիսոյ կարողանայինք աւելի մեծ իրաւունքով գործածել մեր ձեւերը կամ, խորհրդակցելով նոյա հետ անպէտքը բաց թողնել:

Մեր չարեացականները կարողեն աղաղակել և այս նորաձեւութեան ընդդէմ, մոռանալով բոլորովին անիմաստաբար, որ իւրեանք վերաբառը գրումեն վրայ: Տեսնումէք, որ նոքա չեն վախենում բաց թողնել այս բառից այն «ն» տառը, որը արտասանվումէ և զրաբարում և ուրիշ հայկական բարբառներում: Մենք հեշտութեան և յարմարութեան համար բաց ենք թողնում այն տառը, որը չէ արտասանվում ոչ զրաբարում և ոչ ուրիշ բարբառներում: մի բոլորովին աւելորդ տառ բառերի վերջում և ահա մեր ընդդէմ կ'գրգռվի մի ամբողջ աղանդը, փոխանակ մեր հետ խորհուրդ հանելու լաւը ընդունելու, վատը բաց թողնելու: ինչպէս անվումէ ամեն աշխարհում ամեն լեզուների մասին: Կրկնումենք, մեր խօսքը և գործը կատարումենք ազնիւ և իմաստուն Հայերի համար:

Ախարալար, Ա. Բ. Ձեր նամակը ստացանք: Ուրախ ենք, որ կամենումէք մի բարի և գեղեցիկ գործին մասնակից լինել, առնելով Ձեր վերա նամակագրողի պաշտօնը քաղաքիցդ: Միայն թէ Օրագրիս Խմբագրութիւնը խօնարհաբար խնդրումէ, որ նամակներդ բովանդակութիւնը կազմված լինի այն նիւթերից, ինչոր առաջարկելենք մենք, այսինքն. քաղաքիդ Հայերի և ընդհանրապէս բնակիչների կրթութեան և լուսաւորութեան, ուսումնարանների, վաճառականութեան, պարապմունքի, խօսված բարբառի, սովորութիւնների, ժողովուրդի բնաւորութեան, եկեղեցականների գործունէութեան և կեանքի ամեն կողմերի մասին:

Ղզլար, Յ. Ք. Ձեր երկու նամակները ստացանք: Խոստովանումենք, որ նոքա շատ ուրախացրեցին մեզ, ցոյց տալով յայտնապէս, որ իմաստուն մարդիկ կան միշտ Հայերի մէջ և

կարողեն դէպի ամեն զեղեցիկ գործը ցոյց տալ մի տաք և բոր-
բոր համակրութիւն : Դուք իմաստնաբար քննելով գործը, ըն-
դունումէք մեր նորաձեւութիւնները և արդէն գործ էք դը-
նում : Մենք օգուտ կ'քաղենք Ձեր ուղարկված գրվածներէց
մեր օրագրի համար : Ձեր առաջարկութիւնը նամակագրու-
թեան մասին ընդունումենք ամեն պատրաստութեամբ և շնոր-
հակալութեամբ : Ձեր փրկիչ յայտնի է արդէն մեզ : Դուք Գի-
տացել էք ումին ինչ ուղարկել և այժմ հրատարակվածով ևս
կարողէք իմանալ : Թէ ինչ սեղութեան յաղվածներ կ'ընդու-
նենք մենք աւելի մեծ պատրաստութեամբ : Օրագրիս առաջին
հրատարակութիւնը արդէն ուղարկվեցաւ Ձեզ յունիսի 25-ին :

Աստրախանի մէջ . Ուր . Գ . Բ . Ձեր զեղեցիկ բանաստեղ-
ծութիւնը Մահ՝ անուենով ստացանք : Մանաւանդ ուրախ ենք,
որ նա նվիրված է հանգուցած ճշմարիտ Հայի յիշատակին :
Հարկաւոր է ասել, որ Ձեր բանաստեղծութեան մէջ երևում է
տաղանդ : Յոյս ունինք, Դուք կ'զարգացնէք դորան և գործ
կ'գնէք միշտ հայկական ընթերցողների զվարճութեան համար :
Օրագրիս Խմբագրութիւնը հրաւիրում է Ձեզ հաղորդել նորան,
էթէ կ'ամենումէք նորա հրատարակված պայմանից օգուտ քաղել :
Ձեր այս բանաստեղծութիւնը բացի օրագրիս մէջ տպելուց,
առանձին տեսարակով տպել յատկապէս Ձեր համար : Այլ
և ընդունումէք արդեօք մեր գործածված ձևերը, օրինակ . նվէր
Փոխանակ նուէր; դժվար փոխ . դժուար; գործածված փոխ .
գործածուած :

Աստրախանի մէջ : Մ . Տ . Մ . Ձեր աշխատութիւն յերազ
էր կարծեմ և ճշմարտութիւն՝ անուենով ստացանք . Բոլո-
րովին երևում է, որ ձեր լեզուն ունի կանոններ և դուք հե-
տևումէք այդ կանոններին; Ելլարդէն անկարելի է ասել, էթէ
կ'ամենումենք, որ մեր ջրվածը չ'լինի տնկանոն և անձուռնի
լեզու :

Մեր Օրագրի մէջ հանդիպլած բոլոր անստորագիր
յօղվածները թէ թարգմանական և թէ բնագրա-
կան պէտք է համարել միշտ **Խմբագրութեան աշխա-**
տութիւն և սեփականութիւն :

Կաթողիկոս Ներսէսի Վ-դի ֆօտօգրաֆիկական
պատկերները վաճառվում են և ցանկացողները կա-
րող են ստանալ կամ օրագրիս **Խմբագրատան** կամ
պ. Ա. Էնֆիաճեանի գրավաճառանոցում, վճարելով
իւրաքանչիւրի համար 40 կօպէկ:
Հրատարակող մնում է Հ. Էնֆիաճեանցը :

Մեր օրագիրը հրատարակվելու է ամիս միանգամ, տարին 12 տետրակներ : Իւրաքանչիւր տետրակի թերթերի թիւը նշանակվումէ 2-ից 3 (24 30 թերթ տարու մէջ) :

Օրագրիս տարեկան գինը ճանապարհի ծախսով և տան մէջ հասուցմամբ է 3 մանէթ :

Օրագրիս ստորագրութիւնը ընդունվումէ Թիֆլիսի մէջ Խմբագրատան և պ. Աւետիք Էնֆիաճեանի գրավաճառանոցում :

Օտարաքաղաքացիները պիտի հասցնեն իւրեանց պահանջմունք յատկապէս միայն Խմբագրողին այս հասցէով. Степану Степане. Въ Тифлисъ. Въ Редакцію армянскаго журнала «Журавль Арменіи».

Дозволено Цензурою, 22 Іюня, 1865. Тифлисъ.

Յպարան Հ. Էնֆիաճեանցի և ընկ :